

Minoritetsspråkets möjlighet i den liberaldemokratiska staten

SOFIA MATTI

Samhällsvetenskapliga och ekonomiska utbildningar

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

STATSVETARPROGRAMMET D-NIVÅ

Vetenskaplig handledare: Jan-Erik Jacobsson

SAMMANFATTNING

I minoritetsspråkskommitténs betänkande från 1997 är ett grundläggande argument för att minoriteters kulturer och språk ska erkännas, att kulturell mångfald har ett värde. Trots det så står den liberaldemokratiska teorin, vars värderingar den svenska staten anses bygga på, inför en kluvenhet då det gäller att ge minoritetsgrupper specifika språkrättigheter, eftersom den då strider mot liberalismens grundläggande princip om alla medborgares lika rättigheter. Det kan medföra stora svårigheter för Sveriges mångkulturella strävanden om dessa ansträngningar inte går hand i hand med de fundamentala principer landet anses bygga på.

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida den liberaldemokratiska synen på minoritetsrättigheter överensstämmer med den svenska språkpolitikens inställning till minoritetsspråk, historiskt och fram till nutid, med avseende på tornedalingarnas rätt att använda meänkieli. Uppsatsens tar därför formen av en tvådelad textanalys, där det i den första teoretiska delen redogörs för den liberaldemokratiska synen på minoritetsspråkrättigheter, representerad av liberala filosofer som Rawls, utilitaristiska filosofer som Mill samt den mer komunitära liberalen Charles Taylor. I den andra delen som är av empirisk karaktär kommer den svenska språkpolitiken i Tornedalen att beskrivas, från och med mitten av 1800-talet fram till år 2000. Slutligen kommer den teoretiska delen liksom den empiriska delen att placeras in i ett analytiskt schema över staters synsätt på den nationella identiteten och förhållningssätt till minoritetsspråk, för att tydligt kunna se om den svenska språkpolitiken i Tornedalen är kompatibel med de liberaldemokratiska teoriernas inställning till minoritetsspråk. Om de teoretiska och empiriska resultaten inte sammanfaller kan det innebära stora komplikationer, eftersom det är svårt för medborgarna att acceptera och legitimera en politik som strider emot samhällets fundamentala principer.

Samtliga av de ovan nämnda filosoferna inom den liberaldemokratiska teoribildningen kan tänka sig att erkänna specifika språkrättigheter för minoriteter och förespråkar därmed ett språkpluralistiskt samhälle, inom vilket minoriteter ska ha rätt att kunna

använda sitt språk. Den liberaldemokratiska teoribildningen visade sig också ha ett civilt synsätt på den nationella identiteten, vilket innebär att individers integration till en nationell identitet inte är beroende av deras etniska ursprung. När teorin placerades in i det analytiska schemat föll den inom ramarna för en politik som främjar mångkulturell integrering.

Genom studiet av den svenska språkpolitiken i Tornedalen framkom det att denna har karakteriserats av en sträng assimileringspolitik, vilket innebar att tornedalingarna skulle integreras in i den svenska kulturen och det svenska språket. Denna försvenskningspolitik inleddes under slutet av 1800-talet och pågick mer eller mindre ända fram till de minoritetsspråkslagar som sattes i verket 1 april år 2000. Även om attityden till meänkieli blev mer tolerant under slutet av 1900-talet fanns det trots allt en tydlig vilja hos politiker på såväl lokal som nationell nivå att försvenska tornedalingarna. Flera olika faktorer, såsom nationalismen och moderniseringen samt säkerhetspolitiska och ekonomiska motiv låg bakom assimileringspolitikerna i Tornedalen.

Nuförtiden ser dock den svenska minoritetsspråkpolitiken annorlunda ut. I och med de minoritetsspråkslagar som ratificerades år 2000 har Sverige tagit ett stort kliv mot ett accepterande av ett språkpluralistiskt samhälle. Tornedalingarna har nu rätt att använda meänkieli i domstol och förvaltning samt i barn- och äldreomsorgen, i vissa kommuner i norrbotten. Orsaken till förändringen i språkpolitiken är främst på grund av Sveriges inträde i EU. Språklagarna är nämligen resultatet av Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Sålunda är den svenska språkpolitiken idag kompatibel med den liberaldemokratiska inställningen till minoritetsspråk, trots att situationen under en mycket lång tid inte alls sett ut så som den gör idag. Skulle inte språkpolitiken ha bytt riktning mot ett mångkulturellt strävande torde den förmodligen stå inför stora problem, eftersom den då skulle strida mot samhällets fundamentala principer. Ett mångkulturellt och språkpluralistiskt samhälle som går hand i hand med de liberaldemokratiska principerna om minoritetsspråk bör däremot sannolikt finna stöd hos medborgarna och därmed bådar det gott, både vad gäller stabilitet, legitimitet och effektivitet, för en fortsatt språkpolitik i mångkulturell anda, inom den liberaldemokratiska staten Sverige.

FIGURER

Figur 1	6
Figur 5.1	27
Figur 5.2	27
Figur 5.3	28
Figur 5.4	31
Figur 7	46

INNEHÅLL

1. MINORITETSSPRÅKETS MÖJLIGHET I DEN LIBERALDEMOKRATISKA STATEN	1
2. NATIONELLA MINORITETER OCH MINORITETSSPRÅK	9
2.1 Gruppdifferentierade rättigheter och kollektiva rättigheter	11
3. LIBERALA DEMOKRATITEORIERS SYN PÅ MINORITETSSPRÅK	13
3.1 Liberalism och pluralism- en historisk överblick	13
3.2 Individuell frihet och minoriteters rättigheter	17
3.3 Jämlikhet och minoriteters rättigheter	19
4. DEN KOMMUNITÄRA SYNEN PÅ MINORITETSSPRÅK	22
4.1 Erkännandets politik	22
4.2 Taylors reviderade liberalism	24
5. DET LIBERALDEMOKRATISKA FÖRHÅLLNINGSSÄTTET TILL MINORITETSSPRÅK	25
5.1 Statens synsätt på den nationella identiteten och förhållningssätt till minoritetsspråk	25
6. DEN SVENSKA SPRÅKPOLITIKEN I TORNEDALEN	31
6.1 Uppkomsten av en nationell minoritet och ett minoritetsspråk i Tornedalen	31
6.2 Försvenskningspolitiken	33
6.3 Förändring i språkpolitiken	35
6.4 Mot en ny språkpolitik	38
7. SVENSK SPRÅKPOLITIK I DEN LIBERALDEMOKRATISKA STATEN	41
KÄLLOR	46

1. MINORITETSSPRÅKETS MÖJLIGHET I DEN LIBERALDEMOKRATISKA STATEN

Ett erkännande av meänkieli, samiska, finska och romani chib som historiska minoritetsspråk skulle markera dessa språks särställning i Sverige- både historisk och kulturellt- och motivera att särskilda åtgärder vidtas för att ge språken skydd och stöd.

SOU 1997: 192, Betänkande av minoritetsspråkskommittén

I dagens värld är de allra flesta länder kulturellt varierade. Mycket få stater innehåller en etniskt homogen befolkning och ett gemensamt språk. Denna mångfald ger upphov till en rad viktiga och eventuellt splittrande frågor angående minoriteters rättigheter. Majoritetsbefolkningar och minoritetsbefolkningar hamnar allt oftare i konflikt kring frågor som exempelvis, regional autonomi, politisk representation, skolans läroplaner, landsspråk och språkliga rättigheter för minoriteter. Våra nutida demokratier står således inför en svår uppgift att försöka finna rättvisa lösningar på frågan om minoriteters rättigheter. När minoritetsproblematiken diskuteras i samtida politisk teori är huvudfokus frågorna *varför* grupper ska särbehandlas och *vilka* grupper som ska erhålla särskilda rättigheter (SOU 1997: 192).

Just minoritetsspråksrättigheter har uppmärksammats väldigt lite inom den liberala politiska teorin, trots att det är språket som kanske är det mest utmärkande kännetecknet för en minoritetsgrupp. Inte sällan har den liberala filosofin kring minoriteters rättigheter (däribland rättigheten att använda sitt modersmål) gjort sig skyldig till orättvis behandling av nationella minoriteter, vilket avspeglas i det breda spektrum av politiska lösningar som demokratiska stater tillämpat i fråga om minoritetsgrupper; från erövring och kolonisering till tvångsvis assimilering med grova orättvisor som resultat (Kymlicka 1998: 9). Även i Sverige har språkpolitiken mot minoriteter i vissa fall varit minst sagt kontroversiell och medfört genomgripande konsekvenser för våra minoritetsgruppers språk och kultur. Exempel på detta är den svenska språkpolitiken i Tornedalen, vilken under slutet av 1800-talet och in på början av 1900-talet karakteriserades av en sträng assimileringspolitik, vilken innebar att tornedalingarna skulle integreras in i den svenska

kulturen och det svenska språket (Elenius 2001: 5). Det är just tornedalingarnas möjlighet att använda sitt minoritetsspråk i Sverige, historiskt och fram till nutid, som denna uppsats fortsättningsvis kommer att fokusera på.

Tornedalingarna utgörs av den finsktalande befolkningen (och de personer som uppfattar sig som etniska tornedalingar) på svenska sidan av Torne älv samt i Haparanda, Övertorneå och Pajala kommuner och i delar av Kiruna kommun. Det var i och med freden mellan Sverige och Ryssland 1809, då Finland avträdde till Ryssland, som tornedalingarna kom att bilda en gränsminoritet i Sverige. De kom att utveckla en slags finska med egna särdrag som under senare år fått beteckningen ”meänkieli” vilket betyder ”vårt språk” och som idag uppskattas talas av ungefär 40 000- 60 000 människor (Winsa 1998: 1). Sedan år 2000 räknas tornedalingarna tillsammans med samerna, sverigefinnarna, romerna och judarna som en nationell minoritet i Sverige och deras språk meänkieli som ett minoritetsspråk (SOU 1997: 192). Enligt regeringens proposition skiljer sig tornedalingarna från den svenska majoritetsbefolkningen främst genom sitt språk, men de har även en egen matkultur, hantverk och byggnadsstil (Regeringens Proposition 1998/99: 143: 24-25).

I minoritetsspråkskommitténs betänkande från 1997 är ett grundläggande argument för att minoritetsspråk och minoriteters kulturer ska erkännas, att kulturell mångfald har ett värde (SOU 1997:192). Trots det så har minoriteters krav på särskilda språk rättigheter bemöts av en viss tveksamhet. Den liberala demokratiteorin¹, vars värderingar den svenska nationalstaten antas bygga på², står nämligen inför en kluvenhet då det gäller att ge minoritetsbefolkningar, som tornedalingarna, särskilda rättigheter såsom exempelvis

---

¹ Det bör klargöras att begreppet ”liberal demokrati”, eller ”liberal demokratiteori” som används i denna uppsats syftar till en uppsättning liberala idéer om medborgarskap och olika syn på utformandet av medborgarskap, såsom medborgares rättigheter, skyldigheter etc. Liberal demokrati är därför inte synonymt med den politiska ideologin ”liberalismen”, utan omfattar alltså en kombination av olika infallsvinklar på liberal teori. Såväl liberala, utilitaristiska och kommunitära tankar om medborgarskap och medborgares rättigheter ingår därför i begreppet liberal demokrati, för att på så sätt få en mer rättvisande bild av det faktiska samhället, som sällan uppvisar en idealtyp av endast en ideologi.

² Sverige antas bygga på liberala principer, men landet styrs till stor del även av kommunitära idéer. Exempelvis är det socialdemokraterna, vars ideologi bygger på kommunitarismen, som har störst politisk representation i landet. Därav innehåller Sverige en spridning av olika idéfragment från liberala teorier, varpå den liberaldemokratiska teorin anses representativ för den svenska statens värderingar.

språkrättigheter, eftersom den då kan antas strida mot liberalismens grundläggande princip om alla medborgares lika rättigheter (Kymlicka 1998: 15). Om nationella minoriteter såsom tornedalingarna skulle erhålla specifika språkrättigheter innebär det att tornedalingarna, i och med detta språkprivilegium, blir behandlade på ett avvikande sätt från majoritetsbefolkningen, vilket kan vara svårt för den liberala demokratin att godtaga. Samtidigt kan det innebära stora problem för en minoritetsgrupp med ett modersmål som skiljer sig från landsspråket, att inte kunna uttrycka sig, i bland annat myndigheter, på det språk de bäst behärskar. Således kan det medföra ett allvarligt dilemma för Sveriges strävanden efter ett mångkulturellt samhälle om dessa ansträngningar inte går hand i hand med de fundamentala idéer landet betraktas grunda sig på. Frågan är om den liberala teoribildningen kan tänka sig att erkänna specifika språkrättigheter för minoriteter samt i vilken utsträckning den svenska språkpolitiken har handlat i enlighet med de liberaldemokratiska principer landet anses bygga på, det vill säga om dessa teorier är representativa för det svenska agerandet i minoritetsspråksfrågan.

Syftet med denna uppsats blir därmed att undersöka huruvida liberala demokratiteoriernas syn på minoritetsrättigheter överensstämmer med den svenska språkpolitikens inställning till minoritetsspråk historiskt och fram till nutid, med avseende på tornedalingarnas rätt att använda meänkieli. Ur detta syfte kan tre frågeställningar formuleras:

- 1) *Vilket synsätt har liberala demokratiteorier på den nationella identiteten³ och vad anser den liberaldemokratiska teoribildningen om minoriteters rätt att i ett samhälle bevara sin språkliga identitet?*
- 2) *Hur har den svenska språkpolitiken sett ut, historiskt och fram till nutid, med avseende på tornedalingarnas möjligheter att använda meänkieli? Vilka motiv ligger bakom språkpolitiken i Tornedalen?*

---

³ Begreppet nationell identitet grundar sig på olika betydelser av ordet "nation". Tillhörighet till en nation kan antingen ses som en tillskriven identitet som överförs till individen genom släktskap eller härstamning, men den nationella identiteten kan också ses som något som medborgaren förvärvar. Med nationell identitet avses den nationella gemenskapen, det vill säga samhörigheten mellan medborgarna i en nation (Borevi 2002: 25).

3) *Är den svenska språkpolitiken i Tornedalen kompatibel med den liberaldemokratiska uppfattningen om minoritetsspråk?*

Anledningen till att just detta ämne valts att studeras är att det är intressant att undersöka om den liberaldemokratiska teoribildningen, trots den liberala principen om alla människors lika rättigheter, ändå kan sträcka sig till att ge nationella minoriteter specifika rättigheter, samt om Sverige, som antas bygga på liberaldemokratiska principer, verkligen fört en språkpolitik som är förenlig med den liberaldemokratiska föreställningen om minoritetsspråkrättigheter. Om den svenska språkpolitiken inte visar sig vara kompatibel med den liberaldemokratiska inställningen till minoritetsspråk, utan istället utmanar dess uppfattning om minoritetsspråk, kan det innebära stora komplikationer, eftersom det är svårt för medborgarna att acceptera och legitimera en politik som strider emot samhällets fundamentala principer. Skulle den liberaldemokratiska teorin visa sig ha ett positivt synsätt på minoritetsspråkrättigheter, men den svenska språkpolitiken inte har handlat i enlighet med dessa värderingar, kan det således betyda att medborgarna finner det svårt att godta språkpolitiken. Det är nämligen mycket viktigt att värderingarna hos statens institutioner är överensstämmande med medborgarnas värderingar, annars kan det innebära stora problem för landets stabilitet, effektivitet, uthållighet och representation (Rawls 1993: 58). Om språkpolitiken i Sverige inte är förenlig med den liberaldemokratiska uppfattningen om minoritetsspråk kan det alltså innebära ett allvarligt problem för landet vad gäller just legitimitet, stabilitet, effektivitet, uthållighet och representation.

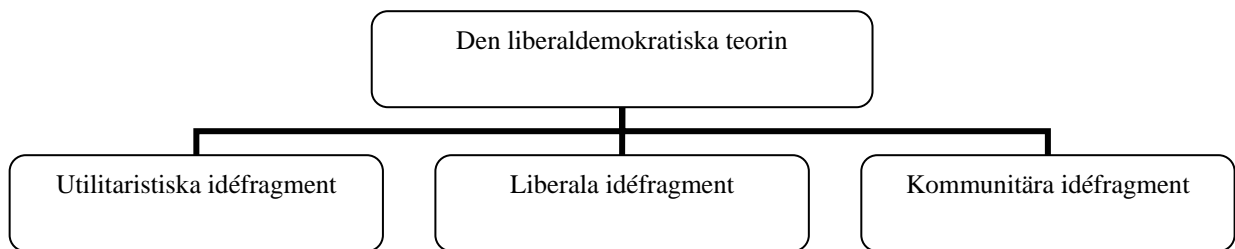
Uppsatsen grundar sig på en studie av, för ämnet relevant, litteratur, där de liberala demokratiteorierna först kommer att belysas varefter en redogörelse för den svenska språkpolitiken följer. Vidare jämförs de teoretiska resonemangen kring de liberaldemokratiska värderingarna med empiriska fakta rörande minoritetsspråket meänkielis möjligheter i den svenska nationalstaten. Anledningen till att just detta empiriska exempel har valts är för att tydligare illustrera hur en minoritetsgrupp har behandlats i en stat som är byggd på liberaldemokratiska principer, och på så sätt enklare

kunna avgöra om detta är överensstämmande med de liberaldemokratiska teorierna. Uppsatsens *metod* tar därmed formen av en tvådelad textanalys där den teoretiska delen underbygger den empiriska analysen av Sveriges språkpolitik. Både teorin och empirin kommer att placeras in i ett analytiskt schema över synsätt på nationell identitet och förhållningssätt till minoritetsspråk, eftersom det då tydligt går att avläsa om teori och empiri stämmer överens. Av den orsaken att uppsatsen fokuserar på kongruensen mellan teori och empiri så är ett teoretiskt resonemang rörande liberaldemokratiska teorier en väsentlig utgångspunkt i uppsatsen och en kvalitativ metod har därför ansetts mest lämplig.

För att kunna uppnå syftet kommer uppsatsen att utgå från ett antal politiska teorier som har haft stor inverkan på liberaldemokratisk teoribildning. Av denna anledning har olika politiska teorier använts, vilket innebär att uppfattningen om minoritetsspråk belyses från flera infallsvinklar och med olika typer av bakomliggande resonemang. I modern politisk teori är synen på medborgarskap och medborgares rättigheter centralt. Traditionellt har två idealtyper av demokratiskt medborgarskap ställts mot varandra, nämligen det liberala och det komunitära (Kymlicka 1995: 23). Att kombinera dessa två ger en betydligt mer rättvisande bild, eftersom stater sällan uppvisar idealtyper, i synnerhet inte Sverige. Sverige bygger exempelvis på liberala principer, men den politiska representationen avslöjar att landet också vilar på komunitära idéer. Det teoretiska material som använts i uppsatsen har valts ut för att ge en bred översikt av liberaldemokratisk teoribildning. Materialet innefattar såväl kontraktsteoretiker som kommunitarister och utilitarister, samt sträcker sig från historiskt tongivande filosofer till mer moderna teoretiker. Förhoppningen är att denna spridning i materialet ska göra det möjligt att identifiera vissa fundamentala värderingar som finns genomgående inom liberaldemokratisk teoribildning. Grunden i teoridiskussionen rör sig kring mer moderna liberala teoretiker, i synnerhet John Rawls liberala frihetsideal som han redogör för i *A Theory of Justice* (1971) och de reviderade utgångspunkter av sin teori som han presenterar i *Political Liberalism* (1993). Medan Rawls betonar vikten av alla individers lika rättigheter så förespråkar den mer komunitära Charles Taylor i sin bok *Det mångkulturella samhället och Erkännandets politik* (1994) särskilda rättigheter för att säkerställa marginaliserade grupper position i

samhället. Taylor har modifierat den typ av liberalism som Rawls rekommenderar. Som ett komplement till den liberala och komunitära demokratiteorin innefattar även teoridiskussionen argument hämtade från de mer utilitaristiska liberalerna John Stuart Mill och Ronald Dworkin, vilka ger ytterligare en aspekt av minoritetsrättigheter.

Uppsatsens teoretiska uppbyggnad illustreras nedan i figur 1.

Figur 1. Illustration över uppsatsens teoretiska uppbyggnad

De utilitaristiska, liberala och komunitära idéerna rörande nationell identitet och minoritetsspråk knyts samman och placeras in i ett analytiskt schema över synsätt på nationell identitet och förhållningssätt till minoritetsspråk. Byggandet av det analytiska schemat är inspirerat av den begreppsliga modellen över idealtypiska förhållningssätt till invandrare och minoriteter som Karin Borevi presenterar i sin avhandling *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället* (2002). Byggstenarna som ligger till grund för skapandet av det analytiska schemat är två dimensioner över statens synsätt på den nationella identiteten samt statens förhållningssätt till minoritetsspråk. Dessa kopplas samman till en matris i vilken de liberaldemokratiska teorierna placeras in. Även den svenska språkpolitiken placeras in i detta schema, för att tydligt kunna avgöra om språkpolitiken i Tornedalen är kompatibel med den liberaldemokratiska inställningen till minoritetsspråk.

En annan mycket användbar bok är *Mångkulturellt Medborgarskap* (1998) av Will Kymlicka. Denna bok ger en bra översikt över liberala demokratiers syn på minoriteters möjligheter i mångkulturella samhällen. I boken presenterar Kymlicka sina definitioner av mångkulturella samhällen och nationella minoriteter, vilka är väsentliga begrepp i

denna uppsats. Kymlicka är professor i filosofi vid University of Ottawa och vid Carleton University och hans namn väger tungt inom den politiska filosofin.

Angående den empiriska delen av uppsatsen så kommer bland annat avhandlingen *Både finsk och svensk: modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939* (2001) av Lars Elenius, filosofie doktor i historia vid Luleå Tekniska Universitet, att bearbetas för att belysa den svenska språkpolitiken gentemot tornedalingarna i ett mer historiskt skede. Även avhandlingen *Den Norrbottensfinska språkfrågan* (1990) skriven av Nils-Erik Hansegård, vid Centrum för multietnisk forskning, Uppsala Universitet kommer att användas för behandling av den empiriska delen. I valet av litteratur har en målsättning varit att använda olika källor med skilda åsikter angående den svenska assimileringsspolitiken i Tornedalen, för att uppsatsen ska ge en objektiv bild om vilket resonemang som ligger bakom den förda språkpolitiken. Vidare kommer officiella publikationer, som exempelvis SOU 1997: 192: *Minoritetsspråkskommitténs betänkande om minoritetsspråk* att studeras för att visa de politiska motiven bakom den svenska språkpolitiken. Även tidsskrifter och tidningsartiklar kommer att studeras för att få ytterliggare aspekter på minoritetsspråksfrågan. Det finns ett stort omfång användbart material tillgängligt både till den teoretiska och till den empiriska delen, så det har inte varit några problem att finna relevanta källor med olika typer av infallsvinklar.

Uppsatsen *avgränsas* till att behandla ett antal liberaldemokratiska teorier angående minoritetsspråkets möjligheter. Det kan naturligtvis invändas att de liberaldemokratiska principerna som denna uppsats presenterar inte är representativa för de verkliga politiska värderingarna i dagens Sverige, utan endast företräder en idealbild av den liberala demokratin. Detta försvaras dock med den bredd av såväl liberala, utilitaristiska och komunitära idéfragment som presenteras i uppsatsen, och tillsammans står till grund för den liberaldemokratiska teoribildningen. Dessutom kan det argumenteras för att de liberaldemokratiska perspektiven är så pass grundläggande i hela västvärlden att det ter sig högst osannolikt att Sverige inte influerats av dessa. De studerade teorierna leder vidare fram till ett starkt argument för demokrati, vilket självklart gör dessa teorier ytterst relevanta i det svenska samhället.

Vad gäller empirin så har den svenska språkpolitiken valts att avgränsas så att den endast studerar tornedalingarnas rätt att använda sitt minoritetsspråk, meänkieli. Detta motiveras med att den svenska språkpolitiken tydligare kan illustreras om den appliceras på ett särskilt fall. Närheten till Tornedalen gör också detta till ett intressant observationsområde. Det kan invändas att den svenska språkpolitiken inte belyses på ett rättvist och allomfattande sätt, då endast politiken mot en nationell minoritet tas upp. Förklaringen är att skulle utredningen spegla språkpolitiken mot samtliga minoritetsgrupper i Sverige skulle uppsatsen bli alltför omfattande. Den tidsperiod som kommer att studeras är från senare delen av 1800-talet, eftersom det var under denna period Tornedalen genomgick ett antal revolutionerande förändringar, såsom inrättande av modernisering, demokratisering och nationalisering, till de språklagar som ratificerades år 2000.

Vidare *disponeras* uppsatsen på följande sätt. Inledningsvis, i kapitel två kommer begreppen nationell minoritet och minoritetsspråk att definieras. I kapitel tre presenteras uppsatsens teoretiska resonemang, de liberaldemokratiska teorierna. Detta kapitel syftar till att besvara den första frågeställningen, nämligen hur den liberaldemokratiska teorin ser på minoriteters rätt att inom samhället kunna nyttja sitt språk. Kapitel fyra tar upp den mer kommunitära synen på minoritetsspråkets möjligheter, anförd av Charles Taylor. I kapitel fem kopplas de teoretiska resonemangen samman till ett gemensamt analytiskt schema som får fungera som underlag till den senare jämförelsen med den empiriska presentationen av den svenska språkpolitiken i fråga om tornedalingarnas möjligheter att bruka meänkieli som minoritetsspråk. Följande kapitel är rent empiriskt och redogör för den svenska språkpolitiken, historiskt och fram till nutid i avseende på minoritetsspråket meänkieli. I kapitel sju knyts det teoretiska resonemangen samman med uppsatsens empiriska kapitel i en sammanfattande slutdiskussion, där också de övergripande frågeställningarna besvaras. Den liberaldemokratiska teorins värderingar jämförs med empiriska fakta rörande den svenska språkpolitiken för att utvärdera kompatibiliteten mellan de teoretiska och empiriska resultaten.

2. NATIONELLA MINORITETER OCH MINORITETSSPRÅK

Ibland är tornedalingarna invandrare, ibland inhemsk minoritet och ibland ursprunglig befolkning. I och med vägran att erkänna tornedalingarna som en inhemsk minoritet så bryter regeringen mot grundlagen om att minoriteters kulturliv bör främjas och intar därmed en negativt diskriminerande hållning gentemot tornedalingarna.

Birger Winsa (1996): Från tornedalsfinska till meänkieli

Detta kapitel presenterar definitioner av begreppen nationell minoritet och minoritetsspråk. I boken *Mångkulturellt Medborgarskap* (1998) definierar Will Kymlicka begreppet nationell minoritet. Minoritetsspråk definieras i *Minoritetsspråkskommitténs betänkande om minoritetsspråk*⁴, vilken också presenterar fyra kriterier som en nationell minoritet bör uppfylla. Även nationella minoriteters krav på vad som kallas gruppdifferentierade rättigheter kommer att beskrivas i detta kapitel. Samtliga begrepp är nämligen bra att ha med sig för vidare läsning av uppsatsen.

Moderna samhällen konfronteras i allt högre grad med minoritetsgrupper som kräver erkännande av sin identitet och allt större utrymme för sina kulturella och språkliga skillnader. Minoriteter kan på många olika sätt och under flertalet omständigheter införlivas med politiska gemenskaper, från erövring och kolonisering av tidigare självstyrande samhällen, till frivillig invandring av individer och familjer. Dessa skillnader i att införlivas påverkar minoritetsgruppernas karaktär och vilkets slags relationer de önskar med samhället i stort (Kymlicka 1998: 18). En kulturell mångfald kan uppstå när tidigare självstyrande, territoriellt koncentrerade kulturer inkorporeras i en större stat. Dessa inkorporerade minoriteter kämpar vanligen för att förbli distinkta samhällen vid sidan av majoritetskulturen och begär olika former av autonomi eller självstyre för att trygga sin överlevnad som välavgränsade samhällen (Kymlicka 1998: 18). Den kulturella mångfalden kan även uppstå genom invandring. När invandrare förenas i lösa sammanslutningar bildas så kallade "etniska grupper". Vanligen vill de integreras i det större samhället och accepteras som fullvärdiga medlemmar av det. Även

---

⁴ Minoritetsspråkskommitténs betänkande om minoritetsspråk sammanställs i SOU 1997: 193

om de ofta önskar ett erkännande för sin etniska identitet, så är oftast deras mål inte att bli en separat, självstyrande nation vid sidan av det större samhället. (Kymlicka 1998: 19).

Ytterligare en källa till kulturell mångfald är den samtidiga existensen av flera olika kulturer inom en och samma stat, där ”nation” betyder en historisk gemenskap, mer eller mindre institutionellt fullständigt, som upptar ett givet territorium eller hemland och delar ett distinkt språk och en kultur. En ”nation” i denna mening är nära förbunden med tanken på *ett* folk eller *en* kultur. Ett land som innehåller mer än en nation är därmed inte en nationalstat, utan en *mångnationell* eller *mångkulturell stat* och de mindre kulturena utgör *nationella minoriteter* (Kymlicka 1998: 19).

I ett av de internationella juridiska regelverken om nationella minoriteter, *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter*, definieras inte nationell minoritet. Det lämnas öppet för de ratificerande staterna att själva avgöra. År 1990 ägde ett ur minoritetssynpunkt betydelsefullt möte rum i Köpenhamn mellan företrädare för stater inom OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa). I slutdokumentet från mötet, det så kallade Köpenhamnsdokumentet, fastläggs att den enskilde individen själv avgör om han eller hon vill vara en nationell minoritet. Någon definition innehåller dock inte heller Köpenhamnsdokumentet (SOU 1997: 192: 34). I minoritetsspråkskommitténs betänkande anges dock fyra kriterier som en nationell minoritet bör uppfylla:

- Grupp med uttalad samhörighet med en icke dominerande ställning i förhållande till resten av befolkningen.
- Objektiva särdrag så som religiös, språklig, traditionell och/eller kulturell särart.
- Historiska eller långvariga band med Sverige
- Självidentifikation (SOU 1997: 192: 34ff).

Dessa kriterier återkommer senare i regeringens förslag. Regeringen menar att för att uppfylla det första kriteriet så måste gruppen inte bara vara tillräckligt stor till antalet, utan gruppens struktur och sammanhållning måste också vara tillfredsställande. Gruppen måste åtminstone erhålla ett av de objektiva attributen som räknas upp i det andra kriteriet och detta attribut måste skilja sig i väsentligt avseende från majoriteten. Hur

länge en grupp måste ha funnits i ett område för att betecknas ha historiska eller långvariga band med Sverige anges inte, men regeringens bedömning är att grupper som funnits i Sverige före sekelskiftet bör uppfylla kraven på det tredje kriteriet. Det fjärde kriteriet innebär inte bara att den enskilde ska identifiera sig som tillhörande en nationell minoritet, utan även har en vilja och strävan att behålla denna identitet (SOU: 1997:193: 34).

Genom ratificerandet av Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk samt av Ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter år 2000 erkändes tornedalingar tillsammans med samer, judar, romer och sverigefinnar som nationella minoriteter (Internet 1). Innan dess definierades dessa grupper på många olika sätt, vilket citatet i kapitlets inledning vittnar om.

Språk som i ett mångnationellt, eller flerspråkigt samhälle används av en språklig minoritet kallas för *minoritetsspråk* (SOU 1997: 192: 12). Minoritetsspråkskonventionen: den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk, vilken trädde i kraft den 1 mars 1998 behandlar bland annat vilka kriterier som minoritetsspråk ska uppfylla. Dels ska språket ha använts av hävd inom en stat av medborgare i staten samt ska språket vara annorlunda än det officiella språket (Reg. Prop. 1998/99: 143). Språken har ofta begränsade användningsområden och brukas då oftast i informella sammanhang som exempelvis inom familjen. Minoritetsspråkets status är dock beroende av både attityder och lagstiftning i majoritetssamhället. I Sverige används till skillnad från många andra länder termen minoritetsspråk endast om inhemska minoriteters och inte om invandrades språk. I 1999 års regeringsproposition föreslogs följande fem språk som officiella historiska minoritetsspråk: finska, jiddisch, romani, samiska och meänkieli (Reg. Prop. 1998/99: 143).

2.1 Gruppdifferentierade rättigheter och kollektiva rättigheter

De allra flesta, om inte samtliga, liberala stater är antingen mångnationella, polyetniska eller bådadera. I många av dessa stater blir det alltmer accepterat att vissa former av

kulturella skillnader endast kan bevaras genom specifika juridiska och konstitutionella rättigheter, vid sidan av medborgarskapets klassiska rättigheter⁵.

Kymlicka presenterar tre former av gruppsspecifika rättigheter för nationella och etniska minoriteter: (1) rätt till självstyre; (2) polyetniska rättigheter; och (3) rätt till särskild representation. Vad gäller den första formen så är de nationella minoriteterna i de flesta mångnationella stater benägna att kräva någon form av politisk autonomi för att säkerställa de egna kulturernas fulla och fria utveckling och det egna folkets intressen. Med polyetniska rättigheter menas minoriteters krav på rätten att fritt uttrycka sin egenart utan fruktan för fördomar eller diskriminering i samhället. En del grupper har bland annat krävt olika former av offentliga anslag för att erkänna dessa gruppers historia och språk. Den tredje rättigheten: Rätt till särskild representation, har blivit ett krav för flertalet minoriteter och denna rättighet försvaras ofta som en reaktion mot något systemfel eller hinder i den politiska processen som gör det omöjligt för en grupps åsikter och intressen att företrädas effektivt. (Kymlicka 1998: 41). Den rättighet som kommer att studeras i denna uppsats går enligt Kymlickas kategorisering under namnet ”polyetnisk rättighet”. Det handlar sålunda om en nationell minoritet, i det här fallet tornedalingarna, och deras krav på att kunna använda sitt minoritetsspråk, meänkieli.

Dessa tre gruppsspecifika rättigheter beskrivs ofta som ”kollektiva rättigheter” och står i motsats till det som liberalismen förespråkar, nämligen ”individuella rättigheter”(Kymlicka1998: 43). Den mest grundläggande skyldigheten för en liberal demokrati är att säkra de enskilda medborgarnas frihet, jämlikhet och individualism samt att betona statens neutralitet (Kymlicka 1998: 43). Tanken på gruppdifferentierade rättigheter tycks stå i motsättning till de liberala värderingarna, eftersom denna sätter gruppens rättigheter före individens. I de två följande kapitlen kommer just den liberaldemokratiska synen på minoriteters rättigheter att använda sitt minoritetsspråk att presenteras.

---

⁵ De klassiska rättigheterna är de grundläggande fri- och rättigheterna, som i exempelvis Sverige uttrycks i regeringsformen, där det slås fast att den offentliga makten ska utövas med respekt för den enskilda människans frihet och värdighet. Regeringsformen garanterar bland annat rätten att fritt söka information, hålla demonstrationer, bilda politiska partier etc. (Internet 4).

3. LIBERALA DEMOKRATITEORIERS SYN PÅ MINORITETSSPRÅK

Bland ett folk utan broderskänslor, särskilt om de läser och talar olika språk, så kan den förenade allmänna opinion inte existera, som krävs för fungerande representativa institutioner...[Det] är som regel ett nödvändigt villkor för fria institutioner att förvaltningarnas gränser i huvudsak sammanfaller med nationaliteternas.

John Stuart Mill, Om det Representativa Styrelsesättet.

Det är ett allvarligt steg att lämna den kultur där vi vuxit upp och att överge det språk vi använder i tal och tanke för att uttrycka och förstå oss själva, våra syften, mål och värderingar; den kultur vars historia, seder och konventioner vi är beroende av för att finna vår plats i den sociala världen.

John Rawls, En Teori om Rättvisa

I föregående kapitel presenterades de typer av grupper, och de typer av anspråk som ligger bakom en mångkulturell politik. Frågan är hur liberaler uppträder mot dessa anspråk. I detta kapitel, som utgör uppsatsens teoretiska avsnitt, kommer det att redogöras för hur minoriteters krav att använda sitt modersmål bemöts av liberala demokratiteoretiker. Kapitlet avser att framställa en utpräglad liberal syn på minoriteters språkrättigheter och de liberala tänkarnas idéer ska sammanställas till en gemensam syn på minoritetsspråk, vilken kommer att utgöra uppsatsens teoretiska ram. Grunden i teoridiskussionen rör sig kring den historiska utilitaristiska filosofen John Stuart Mill samt den liberala efterkrigsfilosofen John Rawls.

3.1 Liberalism och pluralism- en historisk överblick

Den liberala traditionen innehåller en slående spridning av olika uppfattningar rörande minoriteters språkliga och kulturella rättigheter. Det har funnits såväl starka förespråkare för minoriteters rättigheter, som övertygade försvarare av att individuella rättigheter alltid måste komma i första hand (Kymlicka 1998: 59).

Den utilitaristiska 1800-talsliberalen John Stuart Mill skriver i sin bok *Om det representativa Styrelsesättet* (1972) att demokrati endast är möjligt om staten är homogen. För liberaler som Mill innebär det sålunda att "Folket" i en stat måste vara "ett

folk” - en nation. Det är en förutsättning att medlemmarna i en demokrati delar en gemensam nationalitet och kommer från en gemensam hemvist med gemensamma sedvänjor, traditioner, kultur och språk, annars hotar gruppisolerings och avstånd att hindra anpassning, kompromisser och samlad opinionsbildning. Brist på samhörighet mellan medborgarna i en stat riskerar bland annat att undergräva regimens legitimitet. Mill och hans likatänkande menar sålunda att rättigheter för nationella minoriteter är oförenliga med en politisk enhet och att den senare har försteg framför den förra (Mill 1972: 230). Enligt denna strömning i liberalt tänkande måste nationella minoriteter behandlas med tvångsvis assimilation eller genom att nya gränser dras. Mill menar att om nationella minoriteter är ovilliga att assimileras i nationalstaten, så måste de utträda ur denna och upprätta sin egen stat. Eftersom en fri stat måste vara en nationalstat, så bör minoriteterna, enligt detta synsätt, inte tilldelas särskilda rättigheter (Kymlicka 1995: 6).

Det är dock viktigt att understryka att Mill bestämt opponerade sig mot alla former av diskriminering riktat mot minoriteter. I stater där demokratin redan var etablerad ansåg Mill att minoriteters autonomi måste respekteras, så länge minoritetsgruppernas rättigheter inte skadade majoritetsgruppen (Mill 1972: 363). Mill var även övertygad om att en gemensam känsla för nationen kan samexistera med kulturella och språkliga skillnader (Mill 1972: 363, Abizadeh 2002: 498). Detta argument från Mill kan tolkas som att i en stat där demokratin är etablerad så kan minoritetsgrupper trots sina språkliga och kulturella olikheter ändå förenas i en enstämmig medborgargemenskap och samhörighetskänsla för nationen.

Till skillnad från Mill var det många samtida liberaler som ansåg att sann frihet och demokrati endast var möjlig i en mångnationell stat. En del av dessa liberaler, bland annat Lord Acton argumenterade mot Mill och menade att förutsättningen för demokrati är ett pluralistiskt samhälle (Acton 1922: 285). Under och efter första världskriget tog brittiska liberaler upp debatten på nytt. Vissa försvarade Mills tankar om en homogen nationalstat, medan andra stödde de idéer om den mångkulturella statens nödvändighet, som Lord Acton presenterade (Kymlicka 1998: 62). Under 1800-talet och 1900-talets tidigare hälft fanns det alltså en avsevärd spridning i synen på minoriteters rättigheter.

Efter andra världskriget tog liberalismen ny fart med en av efterkrigstidens mest omtalade liberala teoretiker, amerikanen John Rawls, som introducerade en ny, egalitär liberalism. I det klassiska verket *A Theory of Justice* (1971) presenterar Rawls sitt argument för den liberala demokratin som det bästa sättet att organisera ett samhälle, eftersom denna styrelseform bäst tillgodoser samt upprätthåller två grundläggande principer om frihet och jämlikhet för människorna. De rättvisepprinciper som Rawls presenterar är de som fria och rationella individer skulle komma överens om i en jämlik ursprungsposition. Bakom en hypotetisk slöja av okunnighet, där ingen är medveten om sin plats i samhället, fattar dessa rationella och fria människor beslut om sina rättigheter och skyldigheter, vilka därefter kommer att ligga till grund för utformningen av samhällets fundamentala ekonomiska, politiska samt sociala institutioner för att skapa ett välordnat och jämlikhetsbaserat samhälle.

Den första principen (frihetsprincipen) innebär att

- alla ska samma rätt till de mest omfattande system av grundläggande friheter som är förenligt med att andra har ett liknande frihetssystem.

Andra principen slår fast att

- sociala och ekonomiska ojämlikheter ska ordnas så att de både är
  - a) Till största möjliga fördel för de minst gynnade (differensprincipen) och
  - b) Knutna till befattningar och ämbeten som står öppna för alla (Rawls 1999: 76).

Rättvisepprinciperna rangordnas så att den första principen har företräde framför den andra, vilket innebär att kränkningar av de grundläggande och för alla lika friheter som skyddas av den första principen inte kan rättfärdigas eller uppvägas av större sociala och ekonomiska fördelar (Rawls 1999: 77). Rawls menar i och med frihetsprincipen att samtliga medborgare i ett samhälle har *lika* stor rätt till sociala nyttigheter, rättigheter och berättigande, oavsett vilken grupp de tillhör, vilket, enligt kommunitära kritiker, gett upphov till en så kallad åtskillnadspolitik. Dessa kritiker hävdar att i en lika fördelning av för- och nackdelar bland individer kommer det med stor sannolikhet att uppstå problem i denna distribuering, eftersom olika minoritetsgrupper i samhället skiljer sig från den övriga befolkningen. Genom att nonchalera distinktionen mellan å ena sidan

minoritetsgruppens och å andra sidan majoritetsbefolkningen och inte ta hänsyn till dessa skilda gruppers olikheter, kommer det att leda till en kränkning av minoritetsgruppens värdighet, eftersom medlemmarna av minoritetsgruppen kommer att behandlas på samma sätt som majoritetsgruppen, trots gruppernas skilda preferenser (Taylor 1994: 44). Denna kommunitära kritik kommer det dock att redogöras för tydligare i kapitel fyra.

När Rawls presenterade dessa idéer förutsatte han att stater är relativt homogena, vad gäller moraliska principer och uppfattningar om det goda livet, samt fullkomligt homogena vad gäller nationalitet och etnicitet. Eftersom det i dagens demokratier knappast går att undkomma det faktum av rådande pluralism, så fann Rawls det nödvändigt att i efterhand revidera vissa delar av sin teori och han omarbetar därför somliga utgångspunkter av sin teori. I *Political Liberalism* (1993) utgår Rawls inte längre ifrån ett homogent samhälle som hålls samman av en gemensam moral, utan han pekar istället på en politisk rättviseuppfattning som bör ligga till grund för samhällets organisation och utformning. Denna rättviseuppfattning ska vara föremål för ett överlappande konsensus⁶ mellan alla människor oavsett vilka religiösa, filosofiska eller moraliska principer de sluter sig till. Rawls föreslår att för att ett demokratiskt samhälle ska kunna bestå måste det vara grundat på någon form av minsta gemensamma nämnare som alla människor kan acceptera, nämligen en politisk rättviseuppfattning som alla olika handlingslinjer i ett samhälle kan acceptera och som kan vara vägledande i det politiska arbetet (Rawls 1993: 34). Denna politiska rättviseuppfattning som, enligt Rawls, är bäst lämpad som grund för de demokratiska institutionerna ger han namnet *Justice of fairness*, vilken består av två komponenter. Först och främst uttrycker den två grundläggande rättviseprinciper för hur samhällets institutioner ska vara ordnat för att bäst säkra de grundläggande demokratiska värdena frihet och jämlikhet. Vidare uppfyller den också de krav som ställs för att den ska accepteras av alla de olika doktrinerna i samhället (Rawls 1993: 135). Den lösning på hur ett pluralistiskt samhälle ska bli stabilt är alltså enligt Rawls en allmän enighet bland medborgarna, angående föreställningen om rättvisa. Även

---

⁶ Den lösning Rawls presenterar på pluralitetsproblemet kretsar kring begreppet överlappande konsensus (overlapping consensus). Denna konsensus innebär ett samförstånd mellan splittrade medborgare och oförenliga doktriner om de grundläggande konstitutionella principer som den politiska rättviseuppfattningen innehåller (Rawls 1993: 134).

om ett samhälle är präglad av pluralism så kan enligt Rawls, ett allmänt samförstånd kring frågor om politik och rättvisa upprätthålla banden av medborgerlig vänskap (Rawls 1999: 136). Alla förnuftiga normer i samhället ska ta till sig dessa principer och acceptera dem, vilket därmed skapar en grund för social sammanhållning och stabilitet. Sålunda menar Rawls att för samhällets bästa är det viktigt att majoriteter och minoriteter enar sig kring en gemensam rättviseuppfattning.

3.2 Individuell frihet och minoriteters rättigheter

Liberalismens kanske mest väsentliga egenskap är att den tillskriver varje individ vissa grundläggande friheter. Respekten för individualismen och den medföljande respekten för de individuella fri- och rättigheterna är sannolikt den aspekt av de liberala idéerna som har haft det största genomslaget i de moderna demokratierna (Kymlicka 1998: 90).

Rawls menar att vi har två förutsättningar för att leva ett gott liv. Det första är att vi måste leva våra liv i överensstämmelse med vår tro om vad som ger livet värde. Individerna måste därför ha de resurser och friheter som krävs för ett liv förenligt med detta värde, utan fruktan för diskriminering eller straff. Den andra förutsättningen är att vi måste vara fria att ifrågasätta dessa trosföreställningar, att undersöka dem i ljuset av den information och de exempel och argument som vår kultur kan erbjuda. Därför måste individerna också ha de förutsättningar som är nödvändiga för att skaffa sig ett medvetande om olika uppfattningar om det goda livet och en förmåga att intelligent granska dessa uppfattningar (Kymlicka 1998: 91). Dessa friheter gör oss rustade att bedöma vad som är värdefullt i våra liv. Precis som Rawls pekar den amerikanske, liberalist- utilitaristiska filosofen Ronald Dworkin på vikten av individuell frihet och valfrihet. Staten varken kan eller bör försöka införa en enhetlig bild av det goda livet hos sina medborgare, eftersom det goda är ett subjektivt värde som varje individ själv måste resonera sig fram till. Staten bör därför hålla sig neutral till frågor om livsstil, moral och religion (Dworkin 1977: 37).

I likhet med Rawls och Dworkins resonemang menar Mill att staten bör vara neutral i frågor rörande det goda livet och han betonar nödvändigheten av individernas frihet till självbestämmande i frågor om moral, livsstil och religion, så länge dessa inte allvarligt skadar andra människor. Mill för fram ett utilitaristiskt argument vilket innebär att för att

individerna ska vara lyckliga måste de få möjligheten till självförverkligande och därmed inte tvingas av staten till att anpassa sig efter en specifik riktlinje om hur livet ska levas (Mill 1984: 69). I frågor om samvete, moral och religion bör staten sålunda, enligt liberaldemokratiska idéer, hålla sig neutral. Men hur ska staten förhålla sig till frågor om språk? En av de viktigaste faktorerna för en kulturs överlevnad är just huruvida dess språk är myndigheternas språk, det vill säga språket i offentliga skolor, domstolar och andra sociala organ. När regeringen bestämmer språk för offentliga skolor ger den förmodligen den viktigaste formen av stöd som samhällsliga kulturer behöver, eftersom den garanterar att språket förs vidare till nästkommande generationer. En vägran att erbjuda offentlig skolgång på minoritetsspråk, betyder i stort sett att det språket är dömt till ständigt ökande marginalisering (Kymlicka 1998: 67). Den frihet som Rawls kräver för individer är inte i första hand friheten att överskrida det egna språket och den egna traditionen, utan snarare friheten att kunna röra sig inom den egna samhällsliga kulturen och att välja vilka egenskaper i kulturen, till exempel språk, som är mest värdefulla att bevara och utveckla (Kymlicka 1998: 68). Rawls menar sålunda att den slags frihet som är av störst betydelse för människor är den frihet inom den egna samhällsliga kulturen.

Det kan alltså hävdas att den individuella friheten är en väsentlig del av liberaldemokratisk idé, men det finns dock hos en del liberaler ett antal undantag till frihetsprincipen. Rawls menar att staten kan vara nödgad att inskränka en del av individens frihet, när den allmänna ordning och säkerhet som är en förutsättning för allas frihet hotas, något som emellertid är helt i linje med de prioritetlinjer som åtföljer rättvisepriinciperna (Rawls 1999: 134). Mill skriver i *Om friheten* (1984) nödvändigheten av att staten bör tillerkänna individerna friheten att själva välja sin livsstil och bestämma över sina handlingar så länge detta inte skadar andra människor. Denna skadepriincip anför sålunda att endast det tvång kan rättfärdigas som förhindrar individen att skada andra. Principen visar i detta sammanhang att kulturer kan komma till skada och att status quo skadar minoriteters kultur. I likhet med Rawls menar också Mill att det behövs regler som skyddar den enskilda individens integritet, dels från den allmänna opinionen och dels från statens försök att påtvinga alla människor en och samma uppsättning idéer eller livsstil (Mill 1984: 69).

Hur förhåller sig då denna liberala föreställning om individuell frihet till medlemskapet i samhällsliga kulturer? Mill har lyft fram betydelsen av den nationella gemenskapskänslan, det vill säga en känsla för det gemensamma målet samt hur viktigt det är för en individ att vara en del av en gemenskap (Mill 1972: 230). Vidare har Mill betonat vikten av kulturellt medlemskap för att individuell autonomi ska uppnås och han menar att kulturellt medlemskap är en förutsättning för individuell frihet. Enligt Dworkin måste vi skydda vår samhällsliga kultur mot förstörelse och förnedring (Dworkin 1985: 228). En kulturs överlevnad är inte garanterad och där den hotas av förnedring eller förstörelse måste den skyddas. Dworkin menar att vi på grund av vissa rättviseskäl har en plikt att skydda vår kultur, som vi en gång fick ärva. Vidare pekar Rawls på svårigheten att överge sin egen kultur och sitt egna språk för att tvångsassimileras i majoriteten.

Detta argument om sambandet mellan individuell frihet och kultur visar på ett närmande mot ett liberalt försvar av gruppdifferentierade rättigheter. För att ett meningsfullt individuellt val ska vara möjligt så behöver individerna erkännande av sin kulturella tillhörighet (Kymlicka 1998: 94). Liberaler som Mill, Rawls och Dworkin kan sålunda acceptera en lång rad olika gruppdifferentierade rättigheter för nationella minoriteter utan att för den delen offra sin grundläggande bekännelse till individuell frihet.

3.3 Jämlikhet och minoriteters rättigheter

Ulf Mörkenstam skriver, i en artikel om minoritetspolitik, publicerad i tidsskriften *Politologen* (2003) att problemet i relationen mellan den liberala demokratin och mångkulturalism är jämlikhet, det vill säga den betydelse att alla människor bör behandlas med lika omtanke. Vidare pekar professor Iris M. Young på problemet med jämlikhet i mångkulturella samhällen. Enligt Young uppnås eller förhindras jämlikhet mellan individer av samhällets förmåga att rättvist fördela inte bara materiella värden till medborgarna, utan också ”möjligheter”. Individen måste ha möjligheter att kunna delta i formandet av samhället och villkoren för människors handlande samt ha möjligheter till utveckling av sina förmågor och att kunna ta tillvara sin kapacitet. Saknas dessa möjligheter råder, enligt Young, utanförskap och därmed även förtryck (Young 1990: 58). I en situation utan etnisk, kulturell, religiös eller språklig likhet utmanar sålunda mångkulturalismen den demokratiska processens förmåga att garantera jämlikhet för alla

(Mörkenstam 2003: 23). Den liberaldemokratiska procedurens problem att garantera jämlikhet i ett mångkulturellt samhälle kan till stor del förklaras av majoritetsprincipen, som fastställer att flertalet vinner. Denna princip dominerar eftertryckligt i liberala demokratier som står i en situation av ökad mångkulturalism (Mörkenstam 2003: 24). Enligt Robert Dahl tenderar majoritetsprincipen att gynnas av vissa omständigheter som sällan, eller aldrig förekommer i ett mångkulturellt samhälle, nämligen att befolkningen är homogen, att dagens minoriteter kommer att ingå i morgondagens majoritet samt att minoriteter har förtroende för att majoriteten inte kommer att äventyra de grundläggande beståndsdelarna i minoritetens livsstil, vare sig det handlar om religion, kultur eller språk. Saknas dessa förutsättningar är det troligt att vissa grupper kommer att motsätta sig strikt majoritetsstyre och avvisa majoritetsbeslut som icke-legitima. Problemet är inte bara att majoritetsprincipen ger den etniska majoriteten rätt att driva igenom sin agenda, utan den ger även majoriteten stora möjligheter att motarbeta minoritetsgruppers frågor (Dahl 1999: 180). Minoritetskulturer i mångnationella stater kan därför behöva skydd mot majoritetskulturen i form av gruppdifferentierade rättigheter. Dessa rättigheter kan röra sig om bland annat rätten att kunna använda sitt minoritetsspråk i undervisning samt i domstolar och förvaltning. Dessa språkrättigheter skulle säkerställa medlemmarna av minoriteten att ha samma möjligheter att leva och arbeta i sin egen kultur, med sitt egna språk, precis som medlemmarna av majoriteten.

Rawls betonar i sin rättviseteori vikten av att utjämna icke-valda ojämlikheter, eftersom rättvisan kräver att moraliskt godtyckliga nackdelar avlägsnas eller kompenseras, särskilt om dessa är djupgående och genomträngande samt närvarande från födseln (Rawls 1999: 96). Ojämlikheter i kulturell tillhörighet kan tyckas vara precis den sort som Rawls säger att vi bör intressera oss för, eftersom deras verkningar är just djupa och genomträngande samt närvarande från födseln. Rawls menar att staten inte bör gå in och stödja eller hjälpa någon särskild kulturell identitet eller grupp, såvida inte minoritetsgruppen måste kompenseras på grund av godtyckliga, medfödda ojämlikheter (Rawls 1999: 77). Detta jämlikhetsbaserade argument kan bara ge stöd åt särskilda rättigheter för nationella minoriteter om de faktiskt är missgynnade i fråga om kulturell tillhörighet och om rättigheterna faktiskt tjänar till att gottgöra deras nackdelar. Vore det inte för dessa

gruppdifferentierade rättigheter så skulle medlemmarna av minoritetskulturer inte ha samma möjligheter att leva och arbeta i det egna språket och den egna kulturen som majoritetskulturens medlemmar tar för givna, vilket kan ses som en lika djupgående och moralisk godtycklig nackdel som de ojämlikheter i fråga om ras och klass som liberalerna normalt oroar sig för (Kymlicka 1998: 61).

Trots sina argument för individualism och universalism erkänner alltså vissa liberaler att rättvisan kräver att samma stöd utsträcks till nationella minoriteter som majoritetsnationer erhåller, men det finns dock krav från vissa minoritetsgrupper som överstiger vad liberalismen kan acceptera (Kymlicka 1998: 100). En liberal syn på minoriteters rättigheter kan inte rättfärdiga krav från nationella minoriteter på att få inskränka de egna medlemmarnas grundläggande eller politiska friheter (Kymlicka 1998: 164). Den liberala rättvisan kan heller inte acceptera rättigheter för minoritetsgrupper som gör det möjligt för en grupp att förtrycka eller utnyttja andra grupper. Minoriteters krav på yttre skydd, som reducerar en minoritets sårbarhet för det större samhällets beslut är legitimt endast om detta skydd främjar jämlikhet mellan grupper genom att kompensera handikapp eller sårbarheter som drabbar medlemmarna av en bestämd grupp (Kymlicka 1998: 164). En liberal uppfattning kräver således frihet inom minoritetsgruppen och jämlikhet mellan minoritets- och majoritetsgrupperna.

Slutsatsen av detta kapitel är sålunda att liberaler, om vissa krav uppfylls, kan sträcka sig till att acceptera en viss inskränkning av principen om alla individers lika stora individuella frihet och rättighet i förmån till gruppdifferentierade rättigheter åt medlemmar av en nationell minoritet.

I nästa kapitel kommer en mer kommunitär syn på minoritetsrättigheter i mångnationella stater att presenteras, vilken ställer sig kritisk till den ”procedurmässiga liberalsim”⁷ Rawls står för och argumenterar för ett ännu tydligare erkännande av minoritetsgruppers specifika rättigheter.

---

⁷ Den procedurmässiga liberalism som Rawls representerar erkänner alla individer efter *samma procedur* istället för att ta hänsyn till individernas olika preferenser.

4. DEN KOMMUNITÄRA SYNEN PÅ MINORITETSSPRÅK

...för att garantera rättvisa måste hänsyn tas till olika gruppers skilda preferenser

Charles Taylor, Erkännandets Politik

I detta kapitel kommer den kommunitära synen på minoritetsrättigheter, representerad av den kanadensiska socialfilosofen Charles Taylor, att utredas.

I boken *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik* (1994) diskuterar Taylor förhållandet mellan det han kallar likvärdighetspolitiken, vilken sägs vara särartsblind och den framväxande särartspolitik, som framhåller vikten av att kunna forma och definiera sin egen identitet som individ inom en egen kultur. Taylor menar att vissa former av liberalismen är särartsblind, medan andra former erkänner särarten hos minoritetsgrupper. Själv förespråkar Taylor en variant av liberal politik som tillåter stöd för särarten. Genom en sådan politik får människan en möjlighet att skapa sin egen identitet i dialog med andra, vilket också ger minoriteter möjligheter att säkerställa det egna samhällets fortlevnad (Taylor 1994: 45). Det särartsblinda, liberala problemet som Taylor pekar på är att när stater erkänner individens allomfattande rättigheter leder detta till en så kallad diskrimineringspolitik. Om alla medborgare i en stat, oavsett gruppmedlemskap, behandlas lika, trots att de olika grupperna i ett samhälle skiljer sig åt, med olika förutsättningar och föreställningar om det goda, innebär detta, enligt Taylor, att de mindre grupperna i ett samhälle kommer att köras över av majoriteten och därmed missgynnas (Taylor 1994: 64). Medan efterkrigstidens liberala filosofer med Rawls i spetsen lägger tonvikten på lika friheters företräde framför rätten att eftersträva det goda, poängterar alltså Taylor vikten av att respektera individens kulturella kontext, vilket han anser att Rawls inte tar hänsyn till (Taylor 1994: 38).

4.1 Erkännandets politik

Taylor ser erkännandet som ett vitalt mänskligt behov, och därför som en fråga om rättvisa. För den skull kan det motiveras att det är lämpligt att starta med just begreppet erkännande, för att få en vidare förståelse för den kommunitära synen på minoriteters särskilda rättigheter, i synnerhet språkrättigheter.

Erkännande är, enligt Taylor, betydelsefullt då det kopplas till begreppet identitet, där den senare termen, i detta sammanhang, betecknar en persons uppfattning om vem hon är och vad som karakteriserar just henne. Vår identitet formas i dialog med ”betydelsefulla andra”, det vill säga av andras människors erkännande eller icke-erkännande, och ofta misskännande. De två senare fenomenen kan leda till att minoriteter får en förvrängd bild av sig själva och kan innebära en form av förtryck genom att minoriteter tvingas in i en falsk, förvanskad och inskränkt tillvaro (Taylor 1994: 37).

Vidare påstår Taylor att erkännandets politik har vuxit fram efter det ojämlika och hierarkiska samhällets fall (Taylor 1994: 42). I dessa äldre samhällen bestämdes identitet av den sociala positionen och den utmärkande egenskapen heder innebar på den tiden att en individ eller grupp förfogade över något som var oåtkomligt för massan, till exempel en rikedom eller egendom. I vår tid har heder omformulerats av begreppet värdighet, vilket tillerkänns alla medborgare i demokratiska samhällen. Vikten av erkännande bekräftas sålunda på ett eller annat sätt, antingen på det intima planet, där individerna är medvetna om hur identiteten formas eller deformeras genom kontakten med betydelsefulla andra, eller på det sociala planet, där individerna driver en politik för lika erkännande (Taylor 1994: 45). Båda planen har svetsats samman i något som Taylor benämner det framväxande autenticitetsidealet. Detta moraliska ideal samexisterar med värdighetsbegreppet och innebär en identitet som är speciell för individen själv och som individen upptäcker hos sig själv samt en föreställning hos individen att lyssna på sin egen inre röst och vara sig själv, och sin egenart trogen. Den etablerade föreställningen om autencitet kan appliceras på språk- och kulturbärande minoritetsfolk som tornedalingarna. Tornedalingarna kan såsom individer antas vara trogna den egna kulturella och språkliga identiteten och autencitet förser tornedalingarna med rätten till det i demokratin grundläggande begreppet värdighet. Genom självupptäckt kan minoriteter som tornedalingarna avgöra sin egen position i samhället. Enligt kommunitarismen och Taylor både kan och bör nationella minoriteter tillåtas finna sin plats inom nationalstaten som garanterar dem erkännande.

4.2 Taylors reviderade liberalism

Taylor kritiserar alltså den procedurmässiga liberalismens idéer om lika rättigheter samt lika behandling av individer och grupper eftersom det leder till en orättvis behandling av minoritetsgrupper. Idén om att det är lika orättvist att behandla olika individer lika som att behandla lika individer olika är i detta resonemang högst gällande.

Taylor antar att ett rättvist resultat kan åstadkommas genom tillämpningen av alternativa procedurer. Alla individer kan inte bedömas efter samma procedur, utan för att garantera rättvisa måste hänsyn tas till olika gruppers skilda preferenser. Som alternativ till ren procedurmässig liberalism som bland annat Rawls representerar, föreslår Taylor en reviderad procedurmässig liberalism. Taylors förslag innebär att vi måste röra oss i vad han betecknar ”fused horizon”, vilket kan översättas med ”vidare perspektiv”. Inom detta perspektiv kan vårt system av normer och värderingar inte längre ses som allmänt accepterat. För att alla medborgare i en stat ska behandlas rättvist krävs det att samtliga individer ömsesidigt måste förstå och respektera varandras perspektiv. Majoritetsbefolkningen måste sålunda respektera minoritetsbefolkningens perspektiv, men på grund av reciprocitetstanken är även minoriteten skyldig att ta hänsyn till majoritetsbefolkningens normer och värderingar (Taylor 1994: 47ff, Fell 1999: 5).

I *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik* (1994) illustrerar Taylor de fransktalandes språkrättigheter i Quebec. Dessa har, genom språklagstiftning, rättigheter att använda sitt minoritetsspråk i olika sammanhang. Folket i Quebec ser att det är möjligt att organisera ett samhälle kring en definition av det goda livet, utan att detta betraktas som en nedvärdering av dem som inte delar denna definition (Taylor 1994: 62). Den typ av liberalism som Taylor föredrar väljer betydelsen av kulturell och språklig överlevnad framför betydelsen av enhetlig behandling. Denna form av liberalism bygger på bedömningar där kulturens integritet har en viktig plats. Vad Taylor försöker klargöra i och med exemplet om Quebec är att ett samhälle med stränga kollektiva mål kan vara liberalt, förutsatt att det också förmår att respektera mångfalden, särskilt när det har att göra med dem som inte delar dess gemensamma mål, och förutsatt att det kan erbjuda tillräckliga garantier för de grundläggande rättigheterna (Taylor 1994: 63).

5. DET LIBERALDEMOKRATISKA FÖRHÅLLNINGSSÄTTET TILL MINORITETSSPRÅK

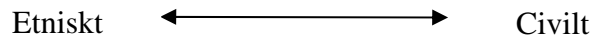
Av föregående två kapitel framgår det att det inom liberaldemokratisk teori, såväl bland kontraktsteoretiker, utilitarister och kommunitarister, finns en acceptans för införande av särskilda rättigheter, som exempelvis minoritetsspråk, för att säkerställa jämlika förhållanden mellan majoritets- och minoritetsgrupper i ett mångkulturellt samhälle. I detta kapitel kommer den liberala synen på minoritetsspråk, representerad av liberaler som Rawls och utilitaristiska liberaler som Mill knyts samman med Taylors reviderade liberalism, i ett analytiskt schema, vilket sedan ska ligga till grund för utrönandet av hur den svenska språkpolitiken har sett ut samt om denna är överensstämmande med dessa teories inställning till minoritetsspråk.

5.1 Statens synsätt på den nationella identiteten och förhållningssätt till minoritetsspråk

Olika förståelse om vad den nationella identiteten, eller medborgargemenskapen⁸ består av får olika konsekvenser för den politik staten väljer att föra gentemot nationella minoriteter (Borevi 2002: 24). En stat som utgår från ett *etniskt nationsbegrepp* tenderar att fungera exkluderande gentemot nationella minoriteter och andra invånare som står för etnisk olikhet, medan en stat som istället utgår från ett *civilt nationsbegrepp* i större utsträckning har benägenhet att inkludera alla invånare – även nationella minoriteter i medborgargemenskapen. De stater som har en etnisk syn på medborgargemenskap förutsätter att alla individer i medborgargemenskapen delar samma etniska tillhörighet. De stater som istället utgår från en civil föreställning på medborgargemenskap anser att individers integration till en nationell identitet inte är beroende av deras etniska ursprung.

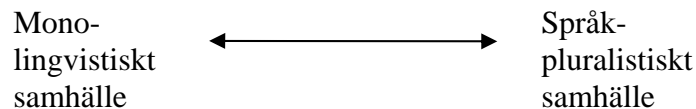
---

⁸ Med medborgargemenskap menas här den samhörighetskänsla mellan medborgare som råder inom en stat. Begreppet används i uppsatsen som synonymt till uttrycket nationell identitet.

Figur 5.1 Illustration över statens synsätt på den nationella identiteten

Nästa skala som kommer att presenteras illustrerar två motpoler över förhållningssätt till minoritetsspråk. En stat kan vara skeptisk till minoriteters rättigheter att använda sitt modersmål och förespråkar då ett *monolingvistiskt samhälle*⁹, där endast majoritetens språk får brukas. Omvänt kan en stat främja minoritetsspråk genom att erkänna flera språk som officiella, eller låta minoriteter använda sitt modersmål i bland annat myndigheter, och staten förespråkar då ett *språkpluralistiskt samhälle*¹⁰.

Figur 5.2 Illustration över statens förhållningssätt till minoritetsspråk.

Det analytiska schemat nedan utgår från de två dimensionerna över statens synsätt på den nationella identiteten samt statens förhållningssätt till minoritetsspråk. I denna modell har nu dessa två dimensioner kombinerats och bildar tillsammans en matris, vilken ska ligga till grund för uppsatsens analys över den svenska språkpolitiken i Tornedalen.

⁹ Ett monolingvistiskt samhälle är ett samhälle där alla medborgare talar ett och samma språk (Wingstedt 1998: 63).

¹⁰ I ett språkpluralistiskt samhälle ger staten aktivt stöd till olika språkgruppers modersmål (Wingstedt 1998: 63).

majoritetsbefolkningens språk och kultur. Ett exempel på en politisk strategi som skulle passa in på idealtyp 2 är den tyska gästarbetspolitik som förts under större delen av efterkrigsperioden. I och med en omfattande arbetskraftsinvandring (av framförallt turkar) exkluderades dessa invandrare från den tyska medborgargemenskapen. Med utgångspunkt i föreställningen om nationen som en etnisk gemenskap hamnade de ”etnisk annorlunda” arbetskraftsinvandrarna utanför statens integrationsprojekt. Gästarbetarnas vistelse i Tyskland sågs som temporär och det fanns därmed inga krav på att de skulle assimileras till en tysk kultur. Tvärtom gav staten på olika sätt aktivt stöd för att invandrarna skulle bevara kontakten med sina hemländer och sina ursprungliga kulturer under den tid de vistades i Tyskland. Den tyska staten gav bland annat finansiellt stöd så att gästarbetarna kunde starta egna skolor där barnen undervisades i föräldrarnas hemspråk. Staten understödde således invandrarnas möjlighet till etnisk olikhet och användande av modersmål, men inte i syfte att assimilera dem till den tyska medborgargemenskapen (Borevi 2002: 25).

Enligt idealtyp 3 är staten neutral i förhållande till medborgarnas etniska tillhörigheter. Staten inkluderar alla invånare – även nationella minoriteter i medborgargemenskapen och vidare anser staten att individers integration till en nationell identitet inte är beroende av deras etniska ursprung. Men staten anser dock att minoritetsgrupperna bör anamma en rad kulturella markörer och attribut, däribland landsspråket och staten förespråkar ett språkligt homogent samhälle och främjar således inte minoritetsspråk. I denna position kan Frankrike placeras. Frankrike bygger på en republikansk idé om nationen som en politisk enhet samt uppfattningen om att identiteten som medborgare ska vara oberoende av individens etniska tillhörigheter. Medborgargemenskapen definieras i rent politiska termer. Till skillnad från Tyskland så har tillträde till det franska medborgarskapet inte gjorts beroende av etnisk tillhörighet. Det har dock funnits en stark motvilja i Frankrike mot att politisera medborgarnas språkliga och kulturella skillnader och staten har inte sett det som sitt ansvar att stödja minoriteters bruk av sitt modersmål (Borevi 2002: 29).

I idealtyp 4 anser staten att man på olika sätt måste kompensera de grupper vars kulturella och etniska tillhörighet är en annan än vad som uttrycks i medborgargemenskapen.

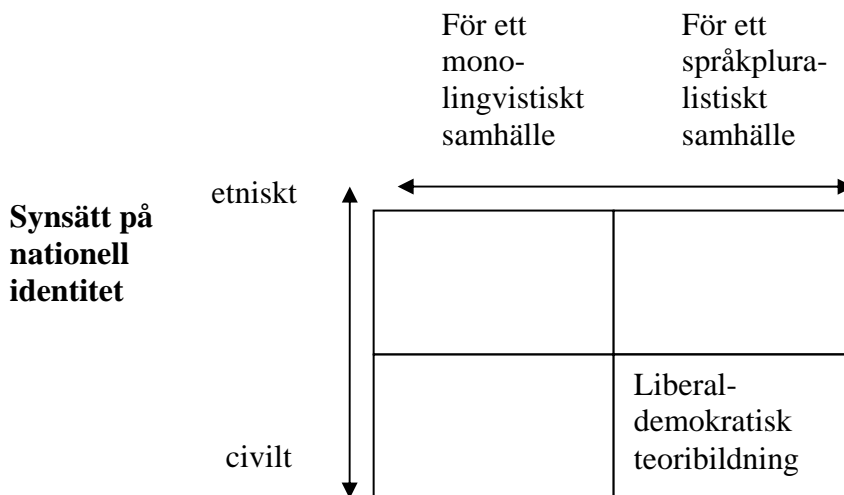
Medborgare vars modersmål är ett annat än landets officiella språk bör ges särskilt stöd för att kunna upprätthålla detta språk. Denna position främjar sålunda minoritetsspråk och är för ett mångkulturellt och språkpluralistiskt samhälle. Ett exempel på en stat som passar in under denna idealtyp är Schweiz. Schweiz har konstruerat en övergripande nationell identitet i vilken medborgare oavsett om de talar tyska, franska, italienska eller rätoromanska åtnjuter ett fungerande minoritetsskydd (Karlsson 1993: 2). Även Singapore har ett språkpluralistiskt samhälle, med fyra officiella språk: engelska, kinesiska, malay och tamil, i vilket samtliga av dessa språkgrupper ingår i den singaporienska medborgargemenskapen.

Nu när modellens fyra olika idealtyper presenterats återstår det dock att avgöra inom vilken ruta de liberala teorierna passar in. Angående den nationella identiteten så är det svårt att se hur liberaldemokratiska stater skulle kunna förenas med en förståelse av nationen i etniska termer. Det etniska synsättet på medborgargemenskapen rimmar inte väl med demokratins princip om politisk jämlikhet, eller med de liberala principerna om lika omtanke och respekt för alla medborgare som ständigt upprepas i skrifterna av de studerade politiska teoretikerna. I en demokrati krävs det inte, enligt dessa teoretiker, att individer delar en viss etnisk eller kulturell tillhörighet för att få delta i den politiska gemenskapen. Samtliga poängterar vikten av kulturellt medlemskap och svårigheten att överge den egna kulturen och det egna språket för att assimileras in i den nationella identiteten (Se kapitel 3.2). Detta innebär att det liberala synsättet på medborgargemenskapen är civilt.

Liberaler som Rawls och Mill kan sträcka sig till att acceptera en viss inskränkning av principen om alla individers lika stora individuella frihet och rättighet i förmån till gruppdifferentierade rättigheter åt enskilda individer i en nationell minoritet. Detta gäller dock endast om medlemmarna i den nationella minoriteten är missgynnade i form av godtyckliga, medfödda ojämlikheter, eller som Mill uttrycker det, att den individuella friheten kan kränkas, om någon tar skada av den. Att tillhöra en nationell minoritet och på grund av det inte kunna använda sitt modersmål i lika stor utsträckning som majoriteten kan bruka sitt modersmål är just en sådan godtycklig ojämlikhet som Rawls talar om.

Vidare innebär det liberala jämlikhetsargumentet att särskilda gruppdifferentierade rättigheter kan ges åt nationella minoriteter om dessa är diskriminerade i fråga om kulturell tillhörighet samt om dessa befogenheter lyckas kompensera de av minoritetsgruppen upplevda nackdelarna. Ett ytterligare krav från de liberala teoretikerna vad gäller rättigheter till nationella minoriteter är att det råder frihet inom minoritetsgruppen och jämlikhet mellan minoritets- och majoritetsgrupperna. Taylor förespråkar istället ett tydligare erkännande av olika gruppers skilda preferenser och behov. Den typ av medborgarskap som Taylor föredrar väljer betydelsen av kulturell och språklig överlevnad framför betydelsen av enhetlig behandling, till skillnad från den procedurmässiga liberalismen som alltid väljer enhetlig behandling först, men som ändå kan acceptera vissa former av olik eller ojämlik behandling i form av minoritetsrättigheter. Även om Taylor i högre grad än Rawls rekommenderar språkrättigheter för minoriteter så finns det i såväl Taylors liberalism som i den procedurmässiga liberalismen stöd för minoritetsspråk. Detta innebär att om de liberala idéerna, utilitaristiska idéerna och de kommunitära idéerna kopplas samman och placeras in i det analytiska schemat, så hamnar dessa teorier inom ruta fyra som representerar en politik för mångkulturell integrering. Frågan är om den svenska språkpolitiken i Tornedalen faller inom samma ramar som den liberaldemokratiska teorin?

Förhållningssätt till minoritetsspråk

Figur 5.4 Den liberaldemokratiska synen på minoritetsspråk och nationell identitet

6. DEN SVENSKA SPRÅKPOLITIKEN I TORNEDALEN

Tornedalingarna skiljer sig från den svenska majoritetsbefolkningen främst genom språk, kultur och den geografiska förankringen i Tornedalen.

SOU 1997: 193, Betänkande av minoritetsspråkskommittén

Detta kapitel kommer att utgöra uppsatsens empiriska del, i vilken den svenska språkpolitiken, i avseende på tornedalingarnas rätt att använda meänkieli historiskt- och fram till nutid, ska illustreras. Kapitlet avser att besvara uppsatsens andra frågeställning: *Hur har den svenska språkpolitiken sett ut, historiskt och fram till nutid, med avseende på tornedalingarnas möjligheter att använda meänkieli? Vilka motiv ligger bakom språkpolitiken i Tornedalen?* Inledningsvis kommer kapitlet att presentera en historisk överblick över uppkomsten av tornedalingarna och deras språk, meänkieli.

6.1 Uppkomsten av en nationell minoritet och ett minoritetsspråk i Tornedalen

När Sverige och Ryssland 1809 tecknade fred i Fredrikshamn innebar det att det svenska riket delades i två delar. Gränsen drogs rakt genom Torne älvdal och delade den finskspråkiga och kulturellt enhetliga bygden mitt itu, i en finsk och en svensk del (Hansegård 1990: 9). På den svenska sidan av Torne älv kom, efter gränsdragningen, de finsktalande att utgöra en marginaliserad minoritet.

Tornedalen fick fungera som ett slags skydd mot det nybildade ryska storfurstendömet Finland. Från svensk sida hystes oro för ytterliggare rysk expansion in i den svenska delen av Tornedalen. Den oron ökade till följd av en växande finsk nationalism som riktade starkt intresse mot den finsktalande befolkningen i Tornedalen. I Sverige fruktades det för ett säkerhetspolitiskt hot vid gränsen mot Finland och det finska språkets dominans i Tornedalen sågs som en fara (SOU 1997: 192: 133) Samtidigt såg de finska nationalisterna ett bortglömt broderfolk i den finskspråkiga minoriteten. Det blev således en nationalistisk kamp mellan svenskt och finskt håll angående språkfrågan i Svenska Tornedalen (Wingstedt 1998: 67). Klyftan mellan finska och svenska Tornedalen kom att växa alltmer och den finska som talades i svenska Tornedalen blev mer och mer isolerad

och utvecklade sina egna särdrag. Efter Finlands självständighet fick standardfinskan ett allt större inflytande i Finland. Språket i finska Tornedalen påverkades av standardfinskan, vilket kom att leda till att de språkliga skillnaderna mellan den finskspråkiga befolkningen i den finska respektive svenska delen av Tornedalen ökade. Svenskan spred ut sig alltmer på finskans bekostnad i svenska Tornedalen på grund av såväl försvarspolitiska, som ekonomiska skäl. Regeringen såg en fara i att uti gränstrakterna ha en befolkning som var fullkomligt främmande för svenskt språk och svensk kultur, vilket motiverade en uppmuntring av svenska språkets utbredning i Tornedalen (SOU 1997: 192: 132).

Även ekonomiska faktorer tycks ha medverkat till svenskans omfattning på finskans bekostnad. I det styrande samhällsskiktet i svenska Tornedalen talades nästan uteslutande svenska, vilket ledde till att de som ville skaffa sig bättre inkomster och högre utbildning var tvungna att lära sig svenska. Olika faktorer har således bidragit till att efter hand isolera den finska som talades i svenska Tornedalen från finska i Finland. Detta har bidragit till att de svenska tornedalingarna utvecklat en slags finska med egna särdrag (SOU 1997: 192: 134). Tornedalingarnas egen attityd till det finska språket var under tiden efter 1809 splittrad. Under inflytande av myndigheternas strävan att öka svenskans utbredning kom många att betrakta det finska modersmålet som mindre viktigt och i vissa fall mindre värt än svenskan. På senare år har dock situationen förändrats så att många istället känner en stolthet över sitt finska modersmål och dess utmärkande egenskaper. Tecken på detta är att den egna benämningen: meänkieli ”vårt språk” används. Det finns dessutom en egen utarbetad ordbok på meänkieli, liksom grammatik. Även från svenskt myndighetshåll har finskans särställning i Tornedalen erkänts (SOU 1997: 192: 134). I 1999 års regeringsproposition föreslogs tornedalsfinska eller meänkieli som ett officiellt och historiskt minoritetsspråk tillsammans med finska, jiddisch, romani och samiska (Reg. Prop. 1998/99: 143). I dag talas meänkieli av omkring 20 000-35 000 människor i norra Sverige och av ungefär 15 000-25 000 tornedalingar utanför det finskspråkiga området (Winsa 1998: 1).

6.2 Försvenskningspolitiken

Nationalstatsidén, det vill säga principen *en stat- ett språk*, tog sig under 1800-talets senare hälft uttryck i språkpolitiken mot minoriteterna i norra Sverige, då kraven på kulturell homogenisering blev allt starkare (Hansegård 1990: 19, Wingstedt 1998: 67). För Tornedalingarna innebar detta en ”försvenskningsperiod”. Svenskt språk och kultur infördes inom befolkningen och framförallt undervisningen skulle försvenskas, eftersom det var i folkskolan som de nya medborgarna skulle fostras till nytta för nationen. När folkskolan infördes 1842 var det inte tal om annat än att undervisningsspråket skulle vara finska och under de första decennierna av folkskola i Tornedalen var också undervisningsspråket finska (Hansegård 1990: 19). Redan tidigt gjordes det emellertid uttalanden, som visar att detta inte längre ansågs självklart och att principen en stat- ett språk börjat göra sig gällande. Införandet av folkskolan 1842 blev därför en viktig del i nationalstatsprojektet och nationalismen i sin tur var en väsentlig orsak till den försvenskningspolitik som tornedalingarna kom att utsättas för. Vid sidan av nationalismen spelade även moderniseringen en avgörande roll för den gamla finskspråkiga kulturen i Tornedalen under 1800- och 1900-talet (Elenius 2001: 16). Moderniseringsprocessen skedde genom industrialiseringen och urbaniseringen, genom folkskolans införande och mer utvecklade kommunikationsmöjligheter, men också genom demokratiseringen. I och med demokratiseringen skapades nya krav på integration av rikets olika delar och assimilering av minoritetskulturerna. För tornedalingarna innebar demokratiseringen därför en assimilering till den nationella kulturen. Den ökande nationalismen och moderniseringen var följaktligen starka motiv till den assimileringspolitik vars mål var att utplåna olikheter till förmån för en enda homogeniserad enhet, det vill säga att smälta samman lokala kulturer till en enhetlig nationell kultur (Elenius 2001: 16).

I och med 1850-talets modernisering och de ökade kraven på läs- och skrivkunnighet ställdes myndigheterna inför ett språkligt vägval i Tornedalen. I Norge hade den nationalistiska språkrörelsen lett till en ökande assimilationspolitik mot den finska minoriteten och samerna i norra Norge och i Finland lyckades de finska nationalisterna genomföra en rad språkliga reformer, där syftet var att lyfta upp finskan till en

dominerande position (Elenius 2001: 111). Språkfrågan i grannländerna kom att få en stor inverkan på den svenska språkpolitiken i Tornedalen och det blev en väldigt känslig fråga för de svenska myndigheterna, eftersom de ville ta hänsyn till den religiösa rörelsen laestadianismen¹¹, som hade stort inflytande i Tornedalen, och vars heliga språk var finskan. De svenska myndigheterna mötte också stark kritik från de finska språknationalisterna i Finland, ”fennomanerna”¹², vilka strävade efter att omvandla det finska språket till ett nationalspråk, och vilka anklagade Sverige för att utöva ett språkligt förtryck i Tornedalen (Elenius 2001: 111). Det är mycket sannolikt att den svenska regeringen påverkades av den språkliga reformpolitik som inleddes i Finland under 1860-talet, eftersom de svenska reformsträvandena i Tornedalen sammanfaller med fennomanernas framgångsrika mobilisering kring det finska språket vid samma tid (Elenius 2001: 117). Den svenska staten började nu ge stöd åt finskan i Tornedalen, genom att bland annat ge företräde för finsktalande i statlig tjänst i Tornedalen samt att översätta lagar och förordningar till finska, och ge statligt stöd till det finskspråkiga skolväsendet i Tornedalen. Det fanns således en politisk vilja att underlätta för den finskspråkiga minoriteten, vilket troligen hänger samman med införandet av de svenska kommunalpolitiska lagarna 1862 som förutsatte en kommunal självstyrelse, vilken måste upprätthållas på finska språket i Tornedalen, eftersom den övervägande delen av befolkningen var finskspråkig, liksom undervisningen i folkskolan var på finska. Den språkliga reformrörelsen i Tornedalen var dock mycket kortvarig. De politiker som tidigare strävat efter att bevara och utveckla det finska språket gick under slutet av decenniet alltmer in för att arbeta för svenskt språk och svensk kultur i Tornedalen (Elenius 2001: 120).

---

¹¹ Laestadianismen är en luthersk, inomkyrklig väckelserörelse som uppstod i mitten av 1800-talet med Lars Levi Laestadius som upphovsman (Internet 3). Laestadiansimen fungerade som ideologisk motrörelse till folkskolan och mycket av kyrkans skolpolitik dikterades av förhållande till laestadianismen. Rörelsen hotade statskyrkans religiösa hegemoni och därmed den svenska nationalismen, varav laestadiansimen spelar en viktig roll i beskrivningen av språkpolitiken i Tornedalen. Ingen rörelse har påverkat mentaliteten i Tornedalen så mycket som laestadianismen (Elenius 2001: 81).

¹² Anhängare av en riktning som strävat efter att ge finska språket en plats inom stats- och kulturlivet i Finland. Benämningen fennomaner har även använts om finsk nationalism i allmänhet och deras kamp för finska språket kom att påverka språkpolitiken i Tornedalen (Internet 3).

Försvenskningsspolitiken i Tornedalen kom att göra sig gällande under perioden 1876-1916 (Elenius 2001: 15). Det var genom folkskolan som tornedalingarna skulle dras in i den moderna nationella sfären och fostras till svenska medborgare. I folkskolan tog sig den etnisk homogenerade synen på nationen uttryck genom framförallt språkpolitiken. Den undervisning som tidigare bedrivits på finska ändrades efterhand till svenska. Byggandet av statliga folkskolor i Tornedalen var en medveten assimileringsspolitik från statens sida. Staten ställde krav på Tornedalskommunerna att de måste anlägga fler folkskolor samtidigt som staten erbjöd att bygga dem gratis om undervisningsspråket blev svenska. Med en blandning av tvång och frivillighet byggdes sålunda folkskoleväsendet ut i Tornedalen, vilket gynnade moderniseringen i området samtidigt som Tornedalen ideologiskt knöts närmare det svenska nationalstatsprojektet (Elenius 2001: 242). Efter initiativ från landshövdingen i Norrbotten fattades särskilda försvenskningssåtgärder i statlig regi. Bland annat delades svenskspråkiga tidsskrifter ut gratis, det hölls särskilda bygdekurser i länsstyrelsen regi och familjer kunde också skicka sina barn till svenskspråkiga familjer över sommaren för att barnen skulle lära sig svenska. Försvenskningssåtgärderna utsträcktes också till de symboliskt viktiga järnvägsnamnen och en assimilatorisk linje förespråkade att svenska namn skulle stå på skyltarna. Syftet med de särskilda åtgärderna var att upprätthålla och utveckla svenskkunskaper, sprida svensk kultur och höja bildningsnivån och den allmänna moralen hos ungdomen. Särskilt betonades åtgärdernas fosterländska syfte (Elenius 2001: 240).

Den assimileringsspolitik tornedalingarna utsattes för och Svenska Tornedalens integrering i den svenska nationalstaten fick genomgripande konsekvenser för den finska kulturen och det finska språket. Finskan sågs som underlägsen svenskan och många tornedalingar skämdes för sin kulturella och språkliga bakgrund. De ville själva integreras i den svenska kulturen och det svenska språket eftersom detta ansågs vara mycket bättre och finare än det finska (Hansegård 1990: 23).

6.3 Förändring i språkpolitiken

Efter första världskriget och bildandet av Nationernas Förbund 1920 blev situationen annorlunda för den nationella minoriteten i Tornedalen. De nationella minoriteternas rätt att använda sitt eget språk inom utbildningsväsendet och i rättsliga sammanhang

betonades särskilt i den nya internationella ordningen. De finska nationalisternas kritik av den svenska språkpolitiken fick därmed stöd och en konflikt mellan Finland och Sverige angående bland annat Ålands öde uppstod. Ett rykte om att Sverige kunde tänkas byta till sig Åland mot finnbygden hade spritts ut och i fruktan för att bli utlämnad till Finland vågade inte befolkningen kräva några rättigheter för det egna språket (Jonsson 1991: 1). I samband med konflikten bildades 1919 den finska Västerbottenskommittén, vars syfte var att stödja finskt språk och finsk kultur i Svenska Tornedalen (Elenius 2001: 307). Flera andra viktiga åtgärder vidtogs även, vilka lindrade det assimilatoriska trycket på tornedalingarna och stödde deras språk. Målsättningen var att både inom landet och internationellt framställa språkpolitiken som en human politik mot en nationell minoritet, grundad på minoritetens ställning i nationalstaten och på frivillighet. Därför producerades en rad statliga utredningar som berörde språkpolitiken i Tornedalen. En annan målsättning var att tillförsäkra Tornedalen en likvärdig utveckling som i andra delar av landet (Elenius 2001: 307).

Den nya internationella synen på minoriteters rättigheter, liksom Västerbottenskommitténs agerande, medförde att två separata utredningar om tornedalingarnas nationella lojaliteter tillsattes 1919 (Hansegård 1990: 36). 1921 föreslogs frivillig undervisning i finska och det dröjde inte länge förrän förslaget förverkligades. Riksdagen beslöt 1935 (dock inte enhälligt) att finska språket skulle accepteras som frivilligt läroämne i fortsättningsskolorna. Detta skedde vid en tid då en fullständig försvenskning av skolorna lyckats genomföras, då det utrikespolitiska hotet inte längre upplevdes som stort och då det redan talades om minoriteters rättigheter (Hansegård 1990: 36). Beslutet fattades utan de lokala myndigheternas hörande och majoriteten av dessa hade några år tidigare intagit en negativ ståndpunkt till förslaget. Inom folkskolan fick fortfarande inte någon undervisning i finska förekomma. År 1955 blev dock finskan valfritt ämne i den egentliga folkskolans högre klasser och från och med samma år i läroverkens två högsta ringar. År 1957 avskaffades den paragraf i stadgorna för Tornedalens bibliotek som hade hindrat anskaffandet av finskspråkig litteratur. Samma år förbjöds lärarna att befalla eleverna att inte tala finska på rasterna. Folkbildningskurser i finska anordnades av olika organisationer och regelbundna

finskspråkiga radioprogram som vände sig mot tornedalingarna började sändas (Hansegård 1990: 37). Trots att tornedalingarna nu uppmuntrades att använda sitt hemspråk så var det en majoritet av tornedalska föräldrar som under sent femtiotal enbart talade svenska med sina barn. Denna process sammanföll med att åtskilliga tornedalingar bytte bort sitt finska efternamn mot en svensk variant, i synnerhet de som valde att flytta från Tornedalen. Det var nämligen svårare att få jobb om efternamnet var finskt (Winsa 1996: 5).

Under början av 1960-talet uppkom en debatt om eventuellt negativa effekter av den förda språkpolitiken. (Winsa 1997: 4). De tornedalska riksdagspolitikerna sökte genom motioner ökat stöd i försvenskningens arbetet, eftersom de ansåg att den bristfälliga kompetensen i svenska var orsaken till svaga skolresultat bland elever i Tornedalen. Det lokala språket förlorade sålunda stöd bland lokalbefolkningen, varav den tornedalska språkfrågan blev av mindre intresse på nationell nivå. Fram till 1984 skrevs det exempelvis inte en enda motion som sökte stöd för tvåspråkighet i Tornedalen (Winsa 1997: 1). Vid sidan av den tornedalska frågan behandlades samefrågor separat i flera särskilda utredningar och samerna fick i praktiken minoritetsstatus under början av 1970-talet (Winsa 1997: 2).

År 1970 infördes frivillig undervisning i finska på alla skolstadier. Genom lagen om hemspråksundervisning av 1976, blev kommunerna skyldiga att anordna undervisning i finska som hemspråk för varje barn vars förälder begärde det, och intresset för denna undervisning var mycket stort (Hansegård 1990: 37). År 1981 bildades Svenska Tornedalingarnas Riksförbund (STR-T) med syfte att verka till förmån för den Tornedalska kulturen och språket. Standardfinskan ansågs vara en nackdel i hemspråksundervisningen och länskolnämnden hade redan under 70-talet betonat vikten av att först lära eleverna det lokala språket innan de närmande sig standardfinska (Wande/Winsa 1995: 5). Under början av 80-talet blev därför termen tornedalsfinska eller meänkieli allmänt bland tornedalska lärare och aktivister. STR-T gick aktivt ut och krävde ett ökat stöd för tornedalsfinskan. Bland annat försökte föreningen få till stånd en dubbelskyltning av de ortnamn där både svenskt och finskt namn förekom, men här mötte

de på motstånd. Kommunpolitikerna i Pajala markerade starkt sin motvilja till stöd för tornedalsfinskan på grund av rädslan att sörlänningar skulle sky ett område vars ortnamn skrevs på ett annat språk än svenskan (Winsa 1996: 2). Tornedalens politiker har ända fram till slutet av 1990-talet varit genomgående passiva, eller direkt negativa till att arbeta för den egna kulturen och språket. Snabb assimilering till den svenska kulturen och svenska språket har för de flesta lokalpolitiker varit det främsta målet, eftersom de ansåg att det endast efter fullkomlig assimilering var möjligt att utveckla den lokala kulturens möjligheter. Den politiken fick också stöd från såväl regering som riksdag (Winsa 1996: 5). Trots den alltmer toleranta språkpolitiken var det ändå försvenskningens arbetet som gavs högst prioritet från såväl lokala politiker som politiker på nationell nivå. Under senare tid, i takt med STR-T: s hårda arbete för främjande av den tornedalska kulturen och språket, samt i och med Sveriges medlemskap i EU har dock den Svenska regeringen börjat anpassa sitt arbete i samförstånd med de konventioner som tagits fram av Europarådet. Sakta men säkert har Sverige gått mot en ny språkpolitik.

6.4 Mot en ny språkpolitik

Även om svensk minoritetspolitik har förändrats de senaste årtiondena så menar Ulf Mörkenstam i sin avhandling *Om lapparnas Privilegier* (1999) att minoritetspolitiken och framförallt språkpolitiken riktad mot minoriteter, fram till år 2000 byggde på idén om en kulturellt homogen nationalstat (Mörkenstam 1999: 47). Den statliga kategoriseringen av tornedalingarna har sedan 1809 huvudsakligen skett på språklig grund, vilket innebär att tornedalingarna har betraktats som svenska medborgare, men med avvikande språk från den svenska normen. Det nya i den svenska politiken mot tornedalingarna är att meänkieli nu räknas som ett medborgarspråk med definierade lagliga rättigheter. Den 1 april 2000 trädde nämligen två nya minoritetsspråk i kraft, vilket innebär att samiska, finska och meänkieli, har blivit erkända som nationella minoritetsspråk och har idag status som erkända förvaltningspråk i några utvalda kommuner i norrbotten. Förändringen i minoritetsstatus ses som ett steg mot en samlad minoritetspolitik och innebär att en ny myndighetskultur utvecklas som erbjuder språklig mångfald (Regeringens Proposition 1998/99: 143: 25).

Den nya nationella minoritetspolicyn reflekteras av Europarådets arbete att ge skydd åt nationella minoriteter. Redan 1950 nämns nationella minoriteter i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) om förbud mot diskriminering. Förbudet är dock begränsat till de i konventionen och dess tilläggsprotokoll garanterade fri- och rättigheterna. Det skulle ta ytterligare 49 år innan en kommitté 1989 tillsattes för att arbeta fram ett eventuellt tillägg till Europakonventionen om skydd åt nationella minoriteter i Europa. Syftet var att bidra till att bevara och utveckla Europas mångkulturella arv och flerspråkighet. Konventionen var klar för undertecknande 1962 (Internet 2). År 1993 påbörjade ministerkommittén vid Europarådet arbetet med en ramkonvention till skydd för nationella minoriteter och ett tilläggsprotokoll till Europakonventionen avseende kulturella rättigheter. Ramkonventionen är starkt influerad av det så kallade Köpenhamnsdokumentet om den mänskliga dimensionen som antogs 1990 av Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE). Dokumentet innehåller en serie normativa rättigheter för medlemmar av nationella minoriteter (Internet 2). 1995 öppnades ramkonventionen för undertecknande och den 1 februari 1998 trädde den i kraft efter att 12 länder ratificerat den (Internet 2).

Ramkonventionen är en principkonvention som anger vad som ska förverkligas i nationell lag och politik. Ingen definition av nationella minoriteter görs, utan varje land får själva ta ställning till detta. Ramkonventionen omfattar bestämmelser om skydd för språk och stöd för språk och minoritetskulturer, traditioner, kulturarv och religion vilket är vidare än de områden som minoritetsspråkskonventionen omfattar. I artiklarna 4-19 behandlas bland annat undervisning på minoritetsspråk (Reg. Prop. 1998/99: 143).

De svenska minoritetsspråkslagarna är de första stegen mot en ratificering av ovan beskrivna konventioner. Den 1 april 2000 trädde de två lagarna (SFS 1999: 1175 och SFS 1999: 1176) i kraft och tillförsäkrar nationella minoriteter rätten att i vissa kommuner i Norrbotten använda meänkieli, samiska och finska hos förvaltningsmyndigheter¹³ och

---

¹³ Exempel på förvaltningsmyndigheter är kommunstyrelsen, de kommunala nämnderna, landstingsstyrelsen och landstingets nämnder och statliga myndigheter som polismyndigheter,

domstolar samt att få förskoleverksamhet och äldreomsorg helt eller delvis på dessa språk. Med förvaltningsområdet för meänkieli avses Gällivares, Haparandas, Kirunas, Pajalas och Övertorneås kommuner (Reg. Prop. 1998/1999: 143).

Proposition 1998/99: 143 som föregick de nya minoritetsspråkslagarna menar att ett pluralistiskt och genuint demokratiskt samhälle bör ge utrymme för minoriteter som har en annan kultur, religion eller ett annat modersmål (Regeringens proposition 1998/99: 143). Syftet med lagarna är enligt propositionen:

...att stärka och stödja de nationella minoriteterna och deras språk. För vårt demokratiska samhälle är det av stor betydelse att principerna om icke-diskriminering och inflytande får fullt genomslag när det gäller de nationella minoritetsgrupperna. Det behövs också åtgärder för att värna om de nationella minoriteternas språk och kultur som en del av vårt kulturarv (Reg. Prop. 1998/99: 143).

Språklagarna ska sålunda inte bara ses som en möjlighet för minoriteter att använda sina språk i myndigheter, utan som en potential för minoriteter att öka sitt inflytande och minska diskrimineringen av dem. Propositionen slår fast att de nya lagarna måste ha stöd på riksplånet både hos majoritetsbefolkningen och på myndighetsnivå (Reg. Prop. 1998/99: 44). Den svenska minoritetsspråkskommittén lyfter också fram skyddet av nationella minoriteter som en viktig del av skyddet för mänskliga rättigheter och en kunskaphöjning bland allmänheten är nödvändig för att detta ska ske (SOU 1997: 194: 83).

I denna förändrade syn på nationella minoriteter blir de nya minoritetsspråkslagarna ytterliggare ett steg bort från föreställningen om en kulturellt homogen nationalstat mot en ny hållning, där nationella minoriteter själva bestämmer över sin egen identitet och framförallt, sitt språk. I och med de nya minoritetsspråkslagarna förändrades således förutsättningarna för tornedalingarna i Sverige; från en sträng assimileringspolitik till en öppenhet, med en ny myndighetskultur i vilken språklig mångfald erbjuds.

---

skatteförvaltning m fl. Däremot omfattas inte kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige eller kommunala organ som är organiserade i privaträttslig form (SOU 1997: 192).

7. SVENSK SPRÅKPOLITIK I DEN LIBERALDEMOKRATISKA STATEN

I detta kapitel kommer teorins empiriska analogi att sammanföras. Den svenska språkpolitiken i Tornedalen ska jämföras med de liberaldemokratiska teoriernas förhållningssätt till minoritetsspråk och placeras in i det analytiska schemat över synsätt på nationell identitet och minoritetsspråk som presenterades i kapitel fem.

Syftet med denna uppsats var att undersöka om den liberaldemokratiska inställningen till minoritetsspråk, representerat av liberala, politiska filosofer som Rawls, Mill och Taylor är överensstämmande med den svenska språkpolitiken i avseende på tornedalingarnas möjlighet att använda meänkieli. Detta är en intressant och viktig fråga, inte minst på grund av att en politik som strider mot ett samhälles grundläggande principer kan stå inför stora svårigheter att accepteras och legitimeras av medborgarna. En politik som inte går att rättfärdiga inom ramarna för det nuvarande systemet riskerar därmed att bemötas med misstroende och misslyckas, vilket i detta sammanhang skulle vara olycksbådande för ett strävande efter ett mångkulturellt och språkpluralistiskt Sverige.

Det liberaldemokratiska synsättet på minoritetsspråk beskrevs i kapitel tre och fyra, och sammanställdes sedan, genom att placera in de liberaldemokratiska teorierna i det analytiska schemat som presenterades i kapitel fem. Det liberala, utilitaristiska och kommunitära synsättet på nationell identitet och förhållningssättet till minoritetsspråk hamnade inom ruta fyra i det analytiska schemat, vilket innebär att de liberaldemokratiska teorierna har ett *civilt nationsbegrepp*, det vill säga de anser att alla invånare – även nationella minoriteter ska inkluderas i den nationella identiteten, eller medborgargemenskapen. Det liberaldemokratiska förhållningssättet till minoritetsspråk visade sig vara positivt. Liberala demokratiteoretiker förespråkar således särskilda rättigheter för minoriteter att aktivt kunna använda sitt modersmål och främjar alltså ett språkpluralistiskt samhälle.

Den andra frågeställningen berörde den svenska språkpolitiken i Tornedalen, vilken från och med 1800-talets senare hälft, fram till de minoritetsspråkslagar som ratificerades år

2000, har karakteriserats av en påtaglig försvenskningsspolitik, vilken medfört djupgående konsekvenser för den tornedalska kulturen och det tornedalska språket, meänkieli. Även om attityden till tornedalsfinska blev mer tolerant under senare delen av 1900-talet var det trots allt en tydlig vilja hos politiker på såväl lokal som nationell nivå att försvenska tornedalingarna genom att assimilera in dem i den svenska kulturen och det svenska språket. Många tornedalingar kände pressen att de var tvungna att överge sitt kulturella och språkliga ursprung för att bli accepterade som medlemmar i den svenska medborgargemenskapen. Bland annat var det flertalet tornedalingar som bytte sitt finska efternamn till ett svenskt efternamn eftersom det var svårare att få ett arbete om efternamnet var finskt. Vidare skämdes många tornedalingar för sin härstamning, av den orsaken att den finska kulturen och språket sågs som underlägsen den svenska kulturen och det svenska språket.

Tornedalingarna sågs i och med sitt egna språk och egen kultur som ”etniskt annorlunda” och under den långa eran av försvenskningsspolitik tilläts de endast delta i den svenska medborgargemenskapen om de övergav sitt språk och sin kultur, i syfte att bli identiska med övrig befolkning. Svenska staten gav under perioden 1876-1916 inte något aktivt stöd alls till tornedalsfinskan och tillät under denna period inte heller tornedalingarna som en del av den nationella identiteten. Istället motverkade staten etnisk olikhet och således hamnar den svenska språkpolitiken 1876-1916 inom ramarna för ruta ett i det analytiska schemat.

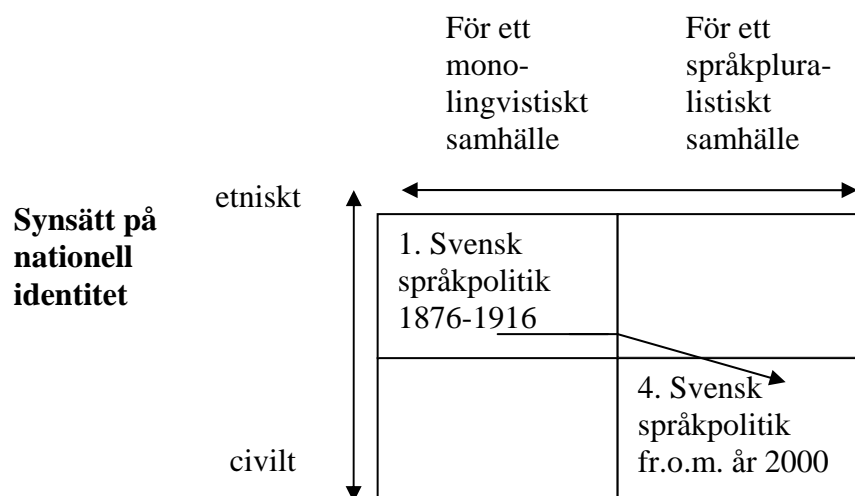
Försvenskningsspolitiken fortsatte under hela 1900-talet, men med en mycket mer tolerant inställning och visst stöd gavs till tornedalingarna i form av bland annat hemspråksundervisning. Dock bör det understrykas att denna hemspråksundervisning var på standardfinska och inte på meänkieli. Fortfarande sågs tornedalingarna som ”etniskt annorlunda” på grund av sin språkliga och kulturella avvikelse från majoritetsbefolkningen, men de fick vissa rättigheter att utnyttja sitt modersmål, mycket tack vare tornedalingarnas egen kamp för meänkieli, genom bland annat grundandet av STR-T, som arbetade hårt för meänkielis ställning i Tornedalen. STR-T var därmed en viktig aktör i frågan om meänkielis ställning. Under denna period har språkpolitiken rört

sig lite mer åt höger på skalan över statens förhållningssätt till minoritetsspråk, eftersom tornedalingarna fick aningen mer rättigheter att använda meänkieli. Det är dock svårt att avgöra inom vilken ruta i det analytiska schemat som den svenska språkpolitiken bäst passar in under denna period. Samtidigt som tornedalingarna fick ökade rättigheter att kunna använda meänkieli fanns det en stark vilja hos politiker på såväl nationell nivå som lokal nivå att försvenska tornedalingarna och assimilera in dem i det svenska samhället och svenska språket. Språkpolitiken kan därför, under perioden 1916-2000, placeras in någonstans mitt emellan ”etnisk assimilering” och ”politik för etnisk segregering” i det analytiska schemat.

I och med de nya språklagarna som ratificerades 1 april, 2000 har Sverige tagit ett stort kliv mot en ny minoritetsspråkspolitik och ett accepterande av ett mångkulturellt samhälle med flera olika språk och kulturer, som trots sin olikhet ändå sammanstrålar i en gemensam nationell identitet. Tornedalingarna har fått särskilt stöd, i form av dessa lagar, att kunna använda meänkieli i domstol, förvaltning samt i barn- och äldreomsorgen. Nuförtiden för sålunda Sverige en språkpolitik som är för ett mångkulturellt och språkpluralistiskt samhälle.

I figuren på nästkommande sida har den svenska språkpolitiken placerats in i det analytiska schemat över staters synsätt på nationell identitet samt förhållningssätt till minoritetsspråk. Pilen i matrisen visar hur den svenska språkpolitiken i Tornedalen har förändrats genom åren. Ända fram till 2000-talet har svensk språkpolitik i Tornedalen stridit mot det liberaldemokratiska synsättet på minoritetsspråk och nationell identitet. Den svenska språkpolitiken har fram till nutid alltså utmanat de liberaldemokratiska principerna om språkrättigheter för minoriteter. Konsekvenserna av detta är att språkpolitiken i sin tidigare utformning stått inför stora problem att kunna legitimeras eller rättfärdigas, varpå aktörer som STR-T skapades för att visa sitt missnöje gentemot den dåvarande språkpolitiken i Tornedalen.

Förhållningssätt till minoritetsspråk

Figur 7. Teorins empiriska analogi

Motivet bakom den stränga assimileringpolitiken mot tornedalingarna är den, under 1800-talet framväxande, nationalismen och de ökade kraven på en kulturellt och språkligt homogen nationalstat. Även moderniseringen bidrog till integration av minoritetskulturer, eftersom det i och med denna blev bättre kommunikationer, inrättande av folkskolor och större behov av läs- och skrivfärdigheter på svenska språket. Vidare var det på grund av säkerhetspolitiska skäl som försvenskningpolitiken ägde rum i Tornedalen. Från svensk sida hystes oro för ytterliggare rysk expansion in i den svenska delen av Tornedalen. Den oron ökade till följd av en växande finsk nationalism som riktade starkt intresse mot den finsktalande befolkningen i Tornedalen, och det finska språkets dominans i Tornedalen sågs därmed som en fara. Även ekonomiska faktorer tycks ha medverkat till svenskans utbredning på finskans bekostnad. För att kunna skaffa sig jobb som gav bättre inkomst samt högre utbildning var tornedalingarna helt enkelt tvungna att behärska svenska. Flertalet omständigheter låg således bakom den förda försvenskningpolitiken i Tornedalen.

Vi går dock mot en ny minoritetspolitik med ökade möjligheter för minoritetsspråkets överlevnad. Orsaken till förändringen i den svenska språkpolitiken riktad mot minoriteter är främst på grund av Sveriges inträde i EU. De minoritetsspråklagar som trädde i kraft

den 1 april 2000 var nämligen resultatet av Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Inom EU ses minoritetsrättsfrågor som en "hjärtefråga" och Sverige har tvingats att anpassa sin språkpolitik mot minoriteter till den minoritetspolitik som är framställd på europainivå (Internet 3). Minoritetsspråkskonventionen betonar vikten av att stödja och uppmuntra minoritetsgruppers språk och kultur. Detta ska enligt konventionen inte ske på ett sådant sätt att det leder till ökad segregering. Istället markeras nödvändigheten av ökat samarbete mellan minoritets- och majoritetsgrupper. Ett sådant samarbete mellan majoriteten och minoritetsgrupperna kan, enligt konventionen, bidra till ett samhälle byggt på demokratiska principer, kulturell mångfald och flerspråkighet (SOU 1997: 192).

I och med de nya minoritetsspråkslagarna har Sverige gått raka vägen till ett accepterande av ett språkpluralistiskt samhälle. Tornedalingarna kan i stor utsträckning använda meänkieli och har också blivit erkända som en nationell minoritet. Sverige har gått från att ha ett etniskt synsätt på medborgargemenskapen till ett civilt nationsbegrepp, vilket innebär att tornedalingarna, trots sin etniska olikhet, inkluderas i medborgargemenskapen och kompenseras, på grund av sin avvikelse från majoritetsbefolkningen, med vissa gruppdefinierade rättigheter, däribland rättigheten att använda sitt minoritetsspråk. Det nya i den svenska politiken mot tornedalingarna är att meänkieli nu alltså räknas som ett medborgarspråk med definierade lagliga rättigheter. Sålunda är den svenska språkpolitiken i dag kompatibel med den liberaldemokratiska inställningen till minoriteters rättigheter att i ett samhälle bevara sin språkliga identitet, trots att situationen under en mycket lång tid inte varit i närheten av att se ut så som den gör i dag. Skulle inte språkpolitiken ha bytt riktning mot ett mångkulturellt strävande torde den förmodligen stå inför stora problem, eftersom den då skulle strida mot samhällets fundamentala principer. Ett mångkulturellt och språkpluralistiskt samhälle som går hand i hand med de liberaldemokratiska principerna om minoritetsspråk bör däremot sannolikt finna stöd hos medborgarna och därmed bådär det gott, både vad gäller stabilitet, legitimitet och effektivitet, för en fortsatt språkpolitik i mångkulturell anda, inom den liberaldemokratiska staten Sverige.

KÄLLOR

Abizadeh Arash: "Does Liberal Democracy Presuppose a Cultural Nation? Four Arguments." *American Political Science Review* Vol. 96. No. 3 2003, s 2-22.

Acton, Lord (1922): "Nationalism" i J. Figgis och R. Laurence (red): *The history of Freedom and other Essays*. London: Macmillan.

Borevi, Karin (2002): *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Doctoral Thesis. Uppsala: Uppsala Universitet.

Dahl, Robert A. (1999): *Demokratin och dess antagonister*. New Haven: Yale University Press.

Dworkin, Ronald (1977): *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Elenius, Lars (2001): *Både finsk och svensk: Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939*. Doctoral Thesis. Umeå: Umeå Universitet.

Fell, Terence: "Minoritetsrättsfrågan: nationalstatens akilleshäla." *Tidsskrift för Politisk Filosofi* nr. 2 1999, s 10-18.

Hansegård, Nils-Erik (1990): *Den norrbottensfinska språkfrågan: En återblick på halvspråkighetsdebatten*. Centre for multiethnic research, Uppsala: Uppsala Universitet.

Jonsson, Per: "Försvenskningpolitiken i Norrbotten." *Finsk-ugriska småskrifter*, häfte 8 1991, s 6-10.

Karlsson, Ingmar: "Europas nya språk." *Ordfront* nr.6 1993, s 13-23.

Kymlicka, Will (1990): *Modern politisk filosofi- en introduktion*. Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, Will (1995): *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, Will (1998): *Mångkulturellt Medborgarskap*. Oxford: Oxford University Press.

Mill, John Stuart (1984): *Om friheten*. Stockholm: Natur och kultur.

Mill, John Stuart (1946): *On Liberty and Considerations on Representative Government*. Oxford: Basil Blackwell.

Mörkenstam, Ulf och Reinikainen, Jouni: "Demokratisk jämlikhet: Den blinda fläcken i debatten om mångkulturalism." *Politologen* nr. 3 2003, s 14-24.

Mörkenstam, Ulf (1999): *Om lapparnas privilegier*. Doctoral Thesis. Stockholm: Stockholms Universitet

Rawls, John (1999): *En teori om rättvisa*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Rawls, John (1993): *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.

Regeringens Proposition. 1998/99: 143. *Nationella Minoriteter i Sverige*

SOU 1997: 192. Statens offentliga utredningar. *Steg mot en minoritetspolitik- Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*. Betänkande av minoritetsspråkskommittén. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

SOU 1997: 193. Statens offentliga utredningar. *Steg mot en minoritetspolitik- Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Betänkande av minoritetsspråkskommittén. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

Taylor, Charles (1994): *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Wande, Erling och Winsa, Birger (1995): *Attitudes and bilingual behaviour in the Torne Valley*. Stockholm: Stockholms Universitet.

Wingstedt, Maria (1998): *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden- Historical and contemporary perspectives*. Doctoral Dissertation. Stockholm: Stockholm Universitet.

Winsa, Birger (1997): *Sveriges officiella och inofficiella minoritetspolitik. Kategoriseringen av tornedalingar 1960-1997*. Presenterad under en IMER-konferens, november 1997, Stockholm.

Winsa, Birger: "Från tornedalsfinska till meänkieli". *Juridica Lapponica* nr. 14 1996, s.3-15.

Young, Iris (1990): *Justice and the Politics of Difference*. New Jersey: Princeton University Press.

Internetkällor

Internet 1:

European Charter of Regional and Minority Languages (ETS no 139), Explanatory Report,

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/CadreListeTraites.htm>, 2004-04-15.

Internet 2:

Framework Convention for the Protection of National Minorities (ETS no 157), Explanatory Report, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/CadreListeTraites.htm>, 2004-04-15.

Internet 3:

European Commission: Minority Languages: Att främja och värna om regionala språk och minoritetsspråk och deras kulturer.

http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/lang/langmin/langmin_sv.html, 2004-05-07.

Internet 4:

Regeringens hemsida: Grundläggande fri- och rättigheter. www.regeringen.se, 2004-05-24.